

TOKAT YAĞIBASAN (ÇUKUR) MEDRESESİ'NDEN TÜRK İSLAM BİLİM TARİHİ MÜZESİNE - TARİHİ BİR YAPININ YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

FROM TOKAT YAĞIBASAN (ÇUKUR) MADRASAH TO MUSEUM OF THE HISTORY OF TURKISH ISLAMIC SCIENCE - RE-FUNCTIONING OF A HISTORICAL BUILDING

Tuba YUSUFOĞLU¹

Ceren GÜNEŞ²

Makale Geliş Tarihi/Date of Submission : 10.05.2025

Makale Kabul Tarihi/Date of Acceptance : 22.06.2025

Araştırma Makalesi/Research Article

Doi: 10.17339/ejovoc.1696710

Öz

Tarihi yapılar, somut kültürel mirasın önemli temsilcileridir. Onların korunması, yaşatılması ve işlevsel olarak kullanılması günümüzde kentler için oldukça önemlidir. Kentin tarihi dokusunu oluşturan yapıların yeniden işlevlendirilerek müzeleştirilmesi, tarihi dokunun korunarak yaşamaya devam etmesini amaçlamakta birlikte kent kullanıcılarıyla olan bağın da koparılmasını hedeflemektedir. Tokat kentindeki Yağıbasan Medresesi (Çukur Medrese), Danişmentli döneminde Nizamettin Yağıbasan tarafından inşa ettirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde de yapı yüzyıllar boyunca kullanılmaya devam etmiştir. Yapı, özgün mimarisi ile kapalı avlulu Anadolu medreselerinin erken örneklerinden biri olması dolayısıyla kültürel miras olarak korunması ve gelecekteki nesillere iletilmesi gereken bir mimari miras niteliğindedir. 2022 yılında Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi olarak işlevlendirilen yapı; mimarlık ve mimarlık tarihi çerçevesinde ele alınarak güncel durumu ve yeni işlevi ile incelenmiştir. Bu incelemede nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda kapsamlı literatür araştırması, arşiv araştırmaları, yerinde inceleme ve gözlem yapılmıştır. Tarihi yapının eğitim ve öğretim geçmişinin müze kimliği ile entegrasyonu, bilgi ve kültür aktarımının sürdürülebilir olmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, mimari miras, yeniden işlevlendirme, Yağıbasan Medresesi, Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi

Abstract

Historical structures are the important representatives of tangible cultural heritage. Their preservation, survival and functional use are very important for cities today. Re-functioning and museumizing the structures that form historical texture of city history aim to preserve and survive the historical texture, and target to keep the connection with city users. Yağıbasan Madrasa in Tokat was built by Nizamettin Yağıbasan during the Danişmentli period. It continued to be used for centuries during the Ottoman Empire. As the structure is an early example of Anatolian madrasahs with a unique architecture and closed courtyard, it is characterized as an architectural heritage that should be preserved as cultural heritage and handed down to the future generations. The building, which was re-functioning as the Turkish Islamic History of Science Museum in 2022; with its current status and new features, considering the framework of architecture and architectural history. Qualitative research methods are used in this review. In this context, comprehensive literature research, archive research, on-site examination and observations were made. The integration of the historical building's educational and teaching past with the museum identity has ensured the sustainability of the transfer of knowledge and culture.

Keywords: Tokat, architectural heritage, re-functioning, Yağıbasan Madrasah, Turkish Islamic Science History Museum

Atf (Citation): Yusufoglu, T. ve Güneş, C. (2025). Tokat Yağıbasan (Çukur) Medresesi'nden Türk İslam Bilim Tarihi Müzesine -Tarihi bir yapının yeniden işlevlendirilmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges (EJOVOC)*, 15(1), 29–61. <https://doi.org/10.17339/ejovoc.1696710>

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, ntyusufoglu@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2404-4046

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, cerengunes60@gmail.com, ORCID: 0009-0004-5053-9909

EXTENDED ABSTRACT

Yağbasan Madrasa (Çukur Madrasa), one of the oldest known madrasas in Anatolia, is located in the Sulu Street area on the outskirts of Tokat castle. Dating back to the mid-12th century, it occupies a prominent place among the early Turkish monuments in Anatolia and is the oldest historical building identified to date in the Sulu Street area. The building is also one of the first examples of madrasahs with enclosed courtyards in Anatolia.

Historic buildings are important representatives of tangible cultural heritage. Their preservation, survival and use today by giving new functions, when necessary, are very important for both the sustainability of the building and the cities. Yağbasan Madrasah, which is one of the prominent madrasas as monumental examples, where teaching activities are carried out in the city of Tokat, was built by Nizamettin Yağbasan during the Danişmentli Period and was used for centuries during the Ottoman Period. In the historical process, the concept of re-functioning, which assumes the function of a tool to save historical buildings from demolition by preserving their original qualities without turning them into ruins, plays an important role in conservation studies.

There are many function options for re-functioning depending on the condition of the buildings. As a function option, the museum stands out as a function that emphasizes the history and cultural values of cultural assets and allows them to be understood. Museums are considered to be one of the most effective tools in terms of protecting cultural heritage values, exhibiting artifacts and ensuring currency. Giving museum function to buildings in the process of re-functionalization ensures the integration of monumental cultural assets into the social and cultural life of the society.

In this context, the Yağbasan Madrasa, which was examined in this study, underwent restoration works on various dates. While the building was not given a new function in the restoration process in 2006, the building was not used until 2020. In 2020, the building was restored by the General Directorate of Foundations and received a new function as the Museum of the History of Turkish Islamic Science, and in 2022 it was opened for use with its new function as a museum.

In 2022, the historical building, which started to serve as the Museum of the History of Turkish Islamic Science, was cleaned of later additions and the structure was strengthened with the restoration works carried out. Eliminating the non-original additions and revealing the original character of the building was seen as a priority intervention. In line with this goal, the missing parts of the stone walls representing the original character of the building were identified. The structure was brought to a more holistic position by completing the parts with stone deficiencies. A detailed surface cleaning was carried out in the interior and exterior parts of the building. This transformation process aimed to increase the structural integrity and usability of the building while preserving its original character. An excavation was carried out in the courtyard of the building. After the excavation, no trace of a pool was found in the courtyard. However, imitation brick pavement in the size of the brick pavement found from the excavation was made. Today, the central dome of the madrasah has been completed using light steel construction and this area has been covered with a PVC-based material to reduce the effect of climatic factors such as snow and rain on the structure. Wooden crenellated windows were opened to the rooms in the south and east parts of the building. It was decided to preserve the original interior stone lintel on the wooden doors. In addition, the north-east cell of the building was designed as a WC/toilet unit and a wooden door was opened to the north-east façade of the building. It was decided to preserve the original hexagonal turquoise glazed tiles found in the south iwan of the building. These tiles are housed in a glass case with sliding doors for protection and display. The display of these remains allows the building to be perceived not only as a cultural asset, but also to establish and strengthen its connection with history.

In the building; different exhibition sections have been organized and the works in each room have been exhibited in a different concept. The exhibition of the museum also contains traces of the madrasah structure, which is the original function of the building, and the concepts in the exhibition areas were determined in accordance with this situation. The ordered rooms are grouped under different headings such as interactive areas, atmosphere, scholars who grew up in Tokat, classroom, El Zehravi, astronomy, El Idrisi's world map, astrolabe, El Biruni, etc. During this classification, the size and characteristics of the artifacts were taken into consideration. While large-sized artifacts were exhibited in larger parts of the building for visitors to visit comfortably, smaller artifacts were placed in smaller parts of the building.

As a result; it is seen that the historical building, which has been converted into the Museum of the History of Turkish Islamic Science with a new function today, has been adapted to the city with its new function and brought into use. By giving the building a new function, the historical structure of the madrasah has been preserved and the building has been used in accordance with today's needs. Thus, it is aimed to use the madrasah in the fields of tourism, science, culture and education. The transfer of the building, which has reached a wider audience as a result of the museum-

tourism interaction, to future generations with its new function is seen as a very important effort; an important contribution has been made to the history, cultural identity and collective memory of the city. Such renovation projects increase the social value of cultural heritage through sustainability by establishing a link between the past and the future. It is hoped that this study will form the basis of a documentary quality that will shed light on future research.

GİRİŞ

Kentsel alanlar, geçmişle gelecek arasında devamlı ve fiziksel bir dönüşümün yansımaları oluşturmaktadır. Bu dönüşümün hızlanması veya yavaşlaması, tarihi çevrenin süreklilik kazanamamasıyla tarihsel çevrenin çöküntüye uğraması gibi iki bilinmeyenli bir denklemi karşımıza çıkarmaktadır. Değişen süreç, teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin doğurmuş olduğu yeni talepler sebebiyle birçok tarihi yapı günümüz istek ve gereksinimlerini işlevsel olarak karşılayamayacak duruma gelmektedir. Feilden'e göre kültürel mirasın korunması, kültürel çevrelerin maddi ile manevi değerlerinin sahiplenilerek geleceğe aktarılmasındaki sürecini ifade etmektedir. Bu sürecin yanı sıra; kültürel mirasın korunması, günümüz koşullarında koruma ve yeniden işlevlendirme kavramına olan önemi işaret etmektedir (Batmaz ve Biçici, 2021: 97-110; Turanlı ve Satıcı, 2021: 76; Feilden, 2003).

Ahunbay mimarlıkta koruma kavramını, kültür varlıklarının doğru bir şekilde geleceğe aktarımını sağlamak amacıyla yapılan düzenli bakım, koruma, yenileme ve gözlem faaliyetlerini içeren çalışmalar şeklinde ifade etmektedir. Hasol, koruma kavramını tarihi ya da sanatsal değeri bulunan yapıların doğal değerlerin veya kent öğelerinin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli muhafaza, onarım ve bakım önlemlerinin alınması olarak tanımlamaktadır. Mimari korumanın temel amacı, yapıların fiziki dokusunun yanı sıra sembolik ve sanatsal niteliklerini de koruyarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Yapıların korunabilmesi için, ifade edilen bu değerlerden en az birinin veya her ikisinin yapıda mevcut olması gerekmektedir. Yapıların sadece işlevsel olması onların korunması için yeterli bir sebep olarak görülmemektedir, aynı zamanda kültürel bir değere de sahip olması gerekmektedir. Bu değer, genellikle toplumun veya insanlığın birikimsel hafızasında önemli bir yer tutmasıyla estetik açıdan değerli olmasıyla da ilgilidir (Ahunbay, 2019: 10; Hasol, 2017: 121; Kılıç, 2015: 3).

Tarihsel süreç içerisinde koruma kavramına bakıldığında, bu kavramın önemli ölçüde değişime uğrayarak günümüzde çok boyutlu bir nitelik kazandığı gözlemlenmektedir. Geçmişte, bir yapının korunması çoğunlukla yapının aynen olduğu gibi saklanması şeklinde ifade edilmiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli komisyonlar ve hazırladıkları tüzüklerle çeşitli çalışmaları yapının korunarak devamlılığının sağlanması ilkesini benimsemiştir. Bu bağlamda kültürel mirasın korunması konusu insanlığın ortak tarihini yansıtmaları bakımından evrensel bir nitelik taşımaktadır ve koruma anlayışı uluslararası bir çerçevede ele alınmaktadır (Kılıç, 2015: 3; Ahunbay, 2019: 42-63).

Tarihi bir yapının korunması için farklı yöntemler uygulanmaktadır. Bu yöntemlerden birisi olan yeniden işlevlendirme, sağlamlaştırılmış tarihi yapıların nasıl korunabileceğini araştırıp uygulamayı ifade etmektedir. Yapıların çağdaş ihtiyaçlarla kullanımlara uygun hale getirilebilmesi için gerektiğinde küçük veya büyük çaplı müdahalelerle yeni, farklı işlevler kazandırılması olarak yeniden canlandırma şeklinde de adlandırılabilir (Kılıç, 2015: 5). Bacon'a göre, tarihi mimari mirasın korunmasını teşvik etmek için yeniden işlevlendirme, etkin bir stratejik yöntem olarak görülmektedir ve çeşitli sebeplerle işlevsiz hale gelmiş tarihi miras yapılarının özgün niteliklerinin korunarak yeni kullanımlara uyarlanmasını destekleyen bir süreçtir. Bu yöntemle, yapı sisteminin büyük ölçüde korunarak yapının ömrünün uzatılması hedeflenmektedir. Böylelikle, toplumsal bellekte önemli bir yere sahip olan ve anıt yapılar olarak nitelendirilebilecek yapıların niteliksiz bir nesneye veya harabeye dönüşmesini engellemek amacıyla alınacak bir dizi önlemle uygulamayı içermektedir (Pekol, 2010: 11-19; Bacon, 2001: 4).

Tarihi yapıların harabeye dönüşmeden özgün niteliklerinin korunarak yapıların yıkılmaktan kurtarılması için bir araç işlevi görevi üstlenen yeniden işlevlendirme kavramı koruma çalışmalarında önemli bir rol oynamaktadır. 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü'nün 5. Maddesi, "Anıtların herhangi bir yararlı sosyal amaç için kullanılarak korunması teşvik edilebilir. Bu nedenle bu tür bir kullanım arzu edilir ancak yapının özgün planı değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin getirdiği değişikliklere izin vermek ve tasarlamak mümkündür." Yeniden işlevlendirme konusundaki esas olan yaklaşımın temel unsurlarını belirtmektedir. Bu maddeye göre, tarihi yapıların korunarak topluma kazandırılması konusunda temel bir yaklaşım sunulmaktadır. Ayrıca, tarihi yapıların yeni işlevlere adapte edilmesinde, müdahale sınırlarının da önceden belirlenmesi önem taşır. Yapıya müdahale aşamasında verilen kararlarda yapının mimari ile estetiksel niteliklerini olumsuz yönde etkileyebilecek geri dönüşümsüz uygulamalardan kaçınılmalıdır ve yapının çeşitli işlevlere uyum sağlayabilecek kapasitede olmasına önem verilmelidir. Var olan yapının özgün özelliklerinin korunması ve yapıdan en iyi derecede faydalanılması sağlanmalıdır (İslamoğlu, 2002: 6; Turanlı ve Satıcı, 2021: 76; Erder, 2007: 41; Uğursal, 2011: 20).

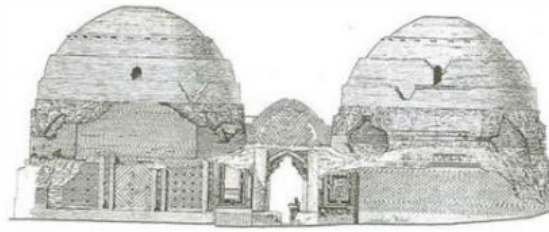
Yeniden işlevlendirme hususunda yapıların durumlarına göre birçok işlev seçeneği bulunmaktadır. Bir işlev seçeneği olarak müze, kültür varlıklarının tarihi ile kültürel değerlerini vurgulayan ve anlaşılmalarına olanak sağlayan bir işlev olarak ön plana çıkmaktadır. Müzeler, kültürel miras değerlerinin korunması, eserlerin sergilenmesi ve güncelliğinin

sağlanması açısından en etkili araçlardan bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapılara müze işlevi verilmesi, anıtsal kültür varlıklarının toplumun sosyal ve kültürel yaşamına entegre olmasını sağlamaktadır. Böylelikle yapılar toplumun geniş bir kesiminin kullanımına sunulmaktadır. Ayrıca, müzelerin koruma ile sergileme işlevlerine ek olarak eğitim ve rekreasyon işlevlerinin de eklenmesiyle, müze işlevi anıtsal kültür varlıkları için dinamik ve aktif bir rol üstlenmektedir (Eyvazova, 2018: 84; Yazgan, 2011: 18). Bu çalışmada; Tokat ili Sulu Sokak bölgesinde yer alan Yağbasan Medresesi'nin (Çukur Medrese) yeniden işlevlendirilmesi, müze işlevine yönelik yeni mimari düzenlemesi ele alınmıştır. Bu bağlamda yapının hem eski işlevi olan medrese kavramı hem yeni işlevi olan müze ve özellikle İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi müzeleri kavramları ele alınmış, tarihçeleri ve özellikleri incelenmiştir. Daha sonra çalışma Tokat Yağbasan Medresesi ile sınırlandırılmış, bu özelde yapının kimlik bilgileri çıkarılmış, yapının tarihçesi, kent içindeki konumu, mimari özellikleri, günümüzdeki durumu ve yeni işlevi incelenmiştir. Bu bağlamda kapsamlı literatür araştırması, arşiv araştırmaları, yerinde inceleme ve gözlem yapılmıştır.

Anadolu'daki Medrese Mimarisinin Genel Özellikleri ve Tipolojik Olarak Sınıflandırılması

Medreseler, İslam dünyasında eğitim kurumları olarak tanımlanmaktadır. Arapça kökenli olan medrese terimi, “ilim öğrenilen yer” veya “öğrencilerin ders okudukları yer” anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi diğer İslam ülkelerinde de orta ve yükseköğretimi düzenleyen bir kurum olarak hizmet vermiştir (Ahunbay, 2019: 320-326). Cami okulları medreseler öncesinde eğitim birimleri olarak kullanılırken zaman içinde bu okullarda eğitim içeriklerinin yetersiz olduğu düşünülmüştür ve bu durum medreselerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Camilerde ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitim verilirken medreselerde ileri düzeyde öğretim sunulmuştur. Medreselerde ilk başta sadece dini eğitim verilme durumu hâkimken Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen medreselerde bu durum değişmiştir ve dini eğitim ile birlikte matematik, geometri, fıkıh, felsefe, mantık, astronomi, kozmoloji, kimya ve cebir gibi alanlarda da eğitimler sunulmaya başlamıştır (Kuran, 1969: 45-46; Güven, 1998: 128; Doğan, 2013: 430).

İslam felsefesinin daha çok kişiye ulaşması ve daha geniş bir kesimin eğitim görmesi amacıyla inşa edilen medreselerin Anadolu Selçuklu döneminde her kentte bir ya da birden fazla örneğinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, mimariyi de etkilemiştir ve medreseler büyük, geniş mekânlar olarak inşa edilmeye başlamıştır. Medreseler başlangıçta sadece eğitim veren kurumlar olarak ortaya çıksa da zaman içerisinde işlevleri genişlemiştir (Görsel 1) ve külliyele dönüşerek geniş kapsamlı eğitim veren merkezler haline gelmişlerdir. Medreseler, külliye içinde yer alarak cami-medrese birlikteliği sağlamıştır (Güven, 1998: 128-132; Semerci ve Özkafa, 2020: 62).

Görsel 1. Orta Asya'dan günümüze ulaşabilmiş Hoca Meşhed Medresesi'nin türbe ve cami olarak tasarlanan bölümleri (Hattstein ve Delius, 2007: 363)

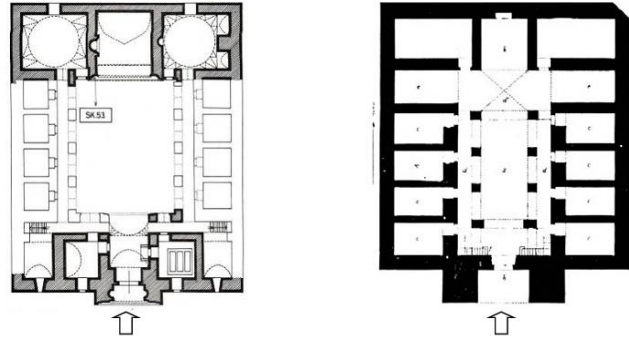
Sosyal destek ve kültürel-ekonomik yapılar inşa etme stratejilerinin mekâna yansımaları olarak Selçuklu sultanları ve emirleri, Anadolu'da önemli anıtsal yapıları Orta Asya devlet geleneğinden beri süregelen vakıflar aracılığıyla inşa etmişlerdir. Bu çerçevede hukuk, felsefe, tıp, matematik ve edebiyat gibi alanlarda eğitim veren medreseler ve kütüphaneler, toplumsal destek ve yardım kurumları özelliğindeki imaretler, eğitim ve sağlık hizmetleri sunan kurumlar gibi sosyo-kültürel amaçlı kamu hizmet yapıları, Anadolu şehirlerinde yaygınlık kazanmıştır (Özcan, 2005: 117).

Anadolu'nun Türklerin kontrolüne geçmesiyle beraber süreç içerisinde kurulan beylikler, sadece yönettikleri bölgelerin idaresini ve korunmasını sağlamakla kalmamıştır. Aynı zamanda kontrollerinde oldukları bölgelerde İslam'ın yayılmasını ve devamlılığını sağlamak için çaba göstermişlerdir. Özellikle dinsel eğitim veren kurumlar bu dönemde büyük önem kazanmıştır. İnşa edilen camiler, medreseler, hastaneler, mektepler hanlar, hamamlar ve kervansaraylar bölgede İslam'ı daha geniş bir kesime ulaştırmayı ve toplumsal bir bütünlük oluşturmayı amaçlamışlardır (Kemaloğlu, 2015: 91). Anadolu'da inşa edilen ilk medreselerin bu imar ve yerleşim stratejilerinin bir sonucu olarak ortaya çıktıkları kesin bir şekilde anlaşılmaktadır. Büyük Selçukluların İran'da uyguladıkları Türk-İslam mimarisıyla, Anadolu kültürünün kaynaşmasıyla yeni bir sanat yaklaşımının sonucu olarak önemli mimari yapılar ortaya konmuştur (Semerci ve Özkafa, 2020: 65). Türkiye Selçuklu medreselerinde uygulanan eğitim sistemi, klasik İslam medrese sistemine olanak tanımıştır. Bu medreselerde fıkıh, hadis, Kuran-ı Kerim ve bunlara katkı sağlayan edebi ilimlerin yanı sıra astronomi ve tıp gibi bilim dalları da öğretilmiştir. Selçuklu medreselerinde de vakfın amaçları ve imkânlarına bağlı

olarak dini ilimlerin yanı sıra tıp ve astronomi gibi bilim dalları da öğretilmiştir (Çatakoğlu, 2002: 12; Semerci ve Özkafa, 2020: 65).

Medreselerin konum itibarıyla bulunduğu yerler mevsim, iklim, toprak özellikleri, kültürel yapı, ekonomik ve sosyal yaşam gibi çeşitli farklılıklara sahiptir. Bu sebeple her medrese benzer yapı elemanları ile inşa edilmemiştir. Medrese yapılarında çoğunlukla dört ana bölüm yer almaktadır. Bu mekânlar avlu, eyvan, kışlık dersane ve talebe hücreleri olarak bilinmektedir. Avlu, medrese mimarisinin en temel unsurlarından bir tanesidir çünkü medrese yapılarının düzeni avlu elemanı etrafında gelişmiştir. Avlu mekânları, üstü açık ya da kapalı olarak kullanılabilen, yapıdaki tüm mekânları bir araya getiren bir merkez noktası işlevi görmektedir (Dinçdir, 2015: 10; Ödekan, 1997: 1188; Göreci ve Bilgiç, 2023: 186). Eyvanlar, avluya hareket ve yön vererek kullanıcıları güneşten ve yağmurdan korumasının yanı sıra açık mekân hissiyatını sürdüren çalışma ve dinleme yerleri olarak kullanılmıştır. Eyvana sahip olan medrese tasarımlarında genellikle bir ile dört arası eyvan görülebilmektedir. Kışlık dersane, soğuk hava koşullarında eğitimin sürekliliğinin sağlanabilmesi için tasarlanmış bir medrese mekânıdır. Çoğunlukla sıcak havalarda eğitimin verildiği ana eyvana bitişik olarak düzenlendiği görülmektedir. Talebe hücreleri, öğrencilerin yaşama alanları olarak kullanılmaktadır ve bu hücreler genellikle avlu etrafında yer alan küçük mekânlar olarak tasarlanmışlardır (Ödekan, 1997: 1188; Göreci ve Erten Bilgiç, 2023: 186). Genellikle medreseler, türbe, müderris odası, öğrenci odaları, mescit, havuz ve çeşme gibi ana mekânlara da sahip olmuştur. Ayrıca medrese kurucularının istek ve maddi güçleri doğrultusunda olarak kütüphane, aşhane ve hamam gibi ek mekânların da yapıya da bulunabildiği görülmektedir. Islak hacim elemanları olan tuvaletler ise genellikle medrese yapıları dışında basit yapılar olarak inşa edilmiştir ve günümüze ulaşabilen örneklerinin çok nadir olduğu düşünülmektedir (Semerci ve Özkafa, 2020: 65-66; Ödekan, 1997: 1188).

Medrese tipolojisi Selçuklu mimarisinin geleneklerini sürdüren bir yapı biçimidir. Anadolu Selçuklu döneminde yapılan medreselerde ana yapı malzemesi taştır. Medreseler çoğunlukla tek katlı şekilde tasarlanmışsa da bazı medreselerin iki katlı olarak tasarlandığı da görülmektedir. İki katlı olarak inşa edilen medreselere Konya Sırçalı Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese (Görsel 2) örnek olarak verilebilmektedir (Semerci ve Özkafa, 2020: 66-67).

Görsel 2. Sırasıyla iki katlı Konya Sırçalı Medrese ve tek katlı Kayseri Seraceddin Medresesi'nin zemin kat plan şemaları (Y. Kuyrukçu, 2020: 5)

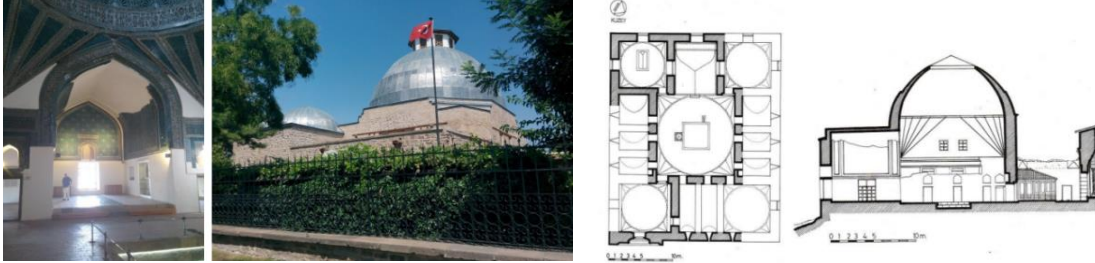
Anadolu'daki Selçuklu medreseleri, avlu tasarımlarının açık veya kapalı olmasına göre sınıflandırılmaktadır. Açık avlulu ve kapalı avlulu (kubbeli) medreseler olarak sınıflandırılan bu yapılarda avlu tipi iklimsel koşullara bağlı olarak tercih edilmiştir. Açık ve kapalı avlulu olarak inşa edilen iki medrese türünde de tuğla ve taş malzemeler bir arada tercih edilmiştir. Çoğunlukla, mozaik çinilerle süslemeler (Görsel 3-4) uygulanmıştır (Semerci ve Özkafa, 2020: 66; Güven, 1998:132).

Görsel 3-4. Tokat Gök Medrese ve ikinci kat kemer aralarındaki mozaik çini süslemeler (Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 22-41)

Anadolu'daki ilk medrese yapısı, günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, Artuklu döneminden kalan Mardin'deki Eminateddin Külliyesi içindeki medresedir (1104-1122) (Altun, t.y.; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y.). Anadolu'da diğer erken dönem örneklerinden biri olan medreseler ise, Danişmendliler dönemine ait olup 12. yüzyıl ortalarından günümüze ulaşan Niksar ve Tokat'taki Yağlıbasan medreseleridir ve bu

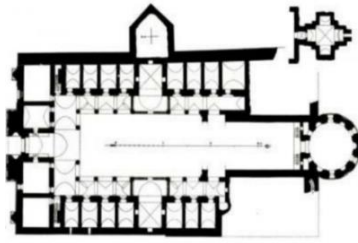
medreselerde kapalı avlulu plan modeli görülmektedir. Selçuklu döneminde gelişimini tamamlayan kapalı avlulu medrese örnekleri olarak; Tokat Yağıbasan Medresesi, Isparta'daki Ertokuş (1224), Konya'daki Karatay (1251), (Görsel 5-6) İnce Minareli (1265) ve Kırşehir'deki Caca Bey (1273) medreseleri sayılabilmektedir. Selçuklu dönemi sonrası örnekler olarak Kütahya'daki Vacidiye (1314), İlhanlılar dönemine ait Erzurum'daki Yakutiye (1310), Osmanlılara ait Bursa'daki Lala Şahin Paşa (1339) ve Gümüşhacıköy yakınlarındaki Hacı Halil Paşa (1415) verilebilmektedir (Orman, 2003: 338-339).

Görsel 5-6. Konya Karatay Medresesi avlusu, dış görünüşü ve Konya Karatay Medresesi'nin plan şeması ile kesiti (Tekin, 2018: 17)

Açık avlulu medreselerde, yapının formunu belirleyen büyük bir portal, yapının giriş kısmında yer almaktadır ve avluya açılmaktadır. Avlunun girişe bakan cephelerinde genellikle geniş bir eyvan bulunmaktadır. Eyvan sayısı değişmekle birlikte (1-2-3-4) bütün medreselerde eyvan bulunur. Hem açık hem kapalı avlulu medreselerin avlu ortalarında havuz olabilir (Konya Karatay Medresesi kapalı avlulu, Sivas Gökmedresesi açık avlulu gibi).

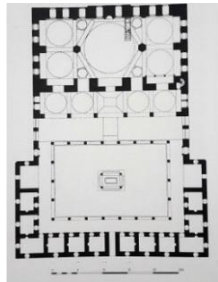
Açık avlulu medreselerde, plan ve cephe tasarımlarındaki gelişim önem arz etmektedir. Giderek artan simetrik plan kurguları, 13. yüzyıl son çeyreğinde en olgun düzeye ulaşmıştır (Örneğin Çifte Minareli Medrese ve Sivas Gök Medrese, Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese) (Görsel 7-8). Kubbeli (kapalı) avlulu medreselerin açık avlulu medreselerden farkı, merkezi mekânın kubbe ile kapatılmış olması gösterilmektedir. Bu tür medreseler, kubbeye örtülmüş bir avlu bulunan ve bu avluya açılan odalardan meydana gelmektedir. Odalar dershane, kütüphane, türbe, öğrenci odaları ve mescit gibi işlevlere yer vermek için tasarlanmıştır. Planları çoğunlukla kareye yakın dikdörtgen veya kare biçimindedir (Semerci ve Özkafa, 2020: 65, Orman, 2003: 339; Kemaloğlu, 2015: 96).

Görsel 7. Erzurum Çifte Minareli Medrese plan şeması (Ünal, 1989: 52) ve

Görsel 8: Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin giriş eyvanı (Aydın, 2008: 46)

15. yüzyılda özellikle sultanlar tarafından yaptırılan büyük medreseler, açık avlulu modelin simetrik plan kurgusu olarak uygulanmıştır. 16. yüzyılda medrese plan ve tasarımları zenginleşmeye başlamıştır. Örneğin Mimar Sinan'ın eserlerinden Sinan Paşa (Görsel 9-10), Mihrimah Sultan, Sokullu Mehmet Paşa ve Kara Ahmet Paşa, külliyelerinde aynı avluyu kullanan cami-medrese tasarımı olgunlaşmış bir düzeye ulaşmıştır (Orman, 2003: 340).

Görsel 9-10. Sinan Paşa Cami ile Medresesi planı ve Sinan Paşa Medresesinin avlusu (Tekin, 2018: 40-41)

Tokat Yağıbasan Medresesi'nin yüzyıllar içinde varlığını koruyabilmesi için bir takım bakım-onarım-restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Yapının geleceğe tarihi bir miras olarak aktarılabilmesi için; yapının yeniden işlevlendirilerek, çağa uygun bir işlev edinmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda, tarihi medrese yapısı için bir “müze” işlevi uygun görülmüştür ve müze işlevi doğru bir tercihtir. Müzeler de kendi içlerinde çeşitli türlere sahiptir (arkeoloji müzesi, bilim müzesi, sanat müzesi, etnografya müzesi, tarih müzesi, doğa tarihi müzesi, sanayi ve teknoloji tarihi müzesi gibi). Bu nedenle, incelenen yapının “İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi” türü olarak yeniden işlevlendirilmesi, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi müzesi kavramı ve tarihine de bir bakışı gerektirir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nden itibaren ülkedeki bu müze türünün genel özelliklerine bakmak faydalı olacaktır.

İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzeleri

Türk ve İslam Eserleri Müzesi, kurulduğu dönemde Evkaf-ı İslamiye adıyla anılmaktadır ve bu müzenin tarihi 1983'te başlamamaktadır. Bahsedilen müze, Osmanlı Devleti'nin son müzesi olma özelliğine sahiptir ve 1914 yılında kurulmuştur (Sunter ve Nuhoğlu, 2016: 2425-2426). Birinci Dünya Savaşı'nın yoğun yaşandığı, Osmanlı Devleti'nin zorluklarla karşı karşıya olduğu bir süreçte bu tür bir müzenin kurulması olağan dışı bir durum olarak görülmemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiği böyle bir dönemde Avrupa, Doğu'ya yönelmiştir ve antik kültür üzerinde yağmacı bir hak iddiası fikrini benimsemiştir (Wendy, 2004: 60). Avrupa'nın İslam eserlerine yönelik değerlere sahip olma arzusunun neticesinde, Osmanlı topraklarında yer alan bu eserlerin bir müze bünyesinde toplanmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda 1889 yılında Müze-i Hümayun'da İslam sanatları bölümü kurulmuştur ve 1908 yılında bu objeler Çinili Köşk'e nakledilmiştir (Kutluay, 2014: 23). Zamanla camilerden, vakıflardan ve kütüphanelerden gelen önemli objelerin artışı, Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam sanatına gösterilen ilgi ve kültürel kimliğin korunması amacıyla Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin kurulmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yeni bir müze inşa etmenin o dönem için büyük maliyet gerektirmesi nedeniyle Süleymaniye Külliyesi içinde yer alan imaret yapısının (Görsel 11) müze olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Osmanlı arşivlerinde de bu durumdan bahsedilmektedir (Ek.1). Bu yapı, 1914 yılından 1983 yılına kadar İbrahim Paşa Sarayı'na nakledilene kadar İslam eserlerini sergileyip koruma amacıyla hizmet vermiştir (Wendy, 2004: 18; Sunter ve Nuhoğlu, 2016: 2426; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bâbiâli Evrak Odası Evrakı (BEO) 3928/294571, 20 Şaban 1329 (16 Ağustos 1911)).

Görsel 11. Süleymaniye İmaretinin Evkaf Müzesi olarak açılış merasimi (Tüzen, 2014: 29)

Türk ve İslam eserleri Müzesi'nin İbrahim Paşa Sarayı'na nakledilmesinin sebepleri içerisinde, koleksiyonun zenginliğinden kaynaklanan mekân sıkıntısı, ziyaretçi ile ulaşım zorlukları gösterilebilmektedir. Evkaf-ı İslamiye Müzesi faaliyete geçtikten sonra, Süleymaniye Külliyesi içindeki imaret binası yoğun bir eser akışına maruz kalmıştır. Müzede yer alan koleksiyonunun en önemli parçaları halılar ve el yazmalarıdır (Görsel 12-13). Bunun yanı sıra, Timurlu, Memluk, Kuzey Afrika, Abbasi, Safevi, Selçuklu, Osmanlı dönemi sanatına ait eserlerin sunulduğu alanlar da mevcuttur (Şahin, 2009: 18).

Görsel 12. Çinili Köşk (şimdiki Arkeoloji Müzesi binası) içerisindeki İslam eserleri (Kutluay, 2014: 18) ve

Görsel 13: Süleymaniye Külliyesi İmaret Binası (Kutluay, 2014: 70)

İslam Bilim ve Teknoloji Müzelerine bir başka örnek, Fuat Sezgin'in Frankfurt'ta 2008 yılında kurduğu Bilim Tarihi Müzesi'nin bir benzerinin İstanbul'da kurulması örneğidir (Görsel 14). Fuat Sezgin'in oluşturduğu müzede, Müslüman bilim insanlarının icat ettiği ve bulduğu bilimsel alet ile gereçlerin yazılı kaynaklara dayanan örnekleri teşhir edilmektedir (Korkmaz, 2009: 115). Günümüzde Gülhane Parkı içinde Topkapı Sarayı'nın tarihi ek binalarından birinde bulunan müze, Müslüman bilim insanlarının yüzyıllar boyunca gerçekleştirdiği keşifler ve icatlarla bilim tarihindeki çeşitli branşların detaylı bir şekilde sunulduğu bir alandır. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nde bulunan atlaslar, haritalar, saatler gibi eserler tarihle ilgili eşsiz bir kaynak olarak kabul edilmektedir (İnce, 2021: 479).

Görsel 14. Fuat Sezgin'in oluşturduğu İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi (İnce, 2021: 479)

Bir kültürel mirasın müze olarak işlevlendirilmesi ülkemizde yaygın bir uygulama biçimidir. Müze yapıları genellikle, tarihi bir yapının restore edilerek yeniden kullanılabilir hale getirilmesi veya tamamen yeni bir müze binasının inşa edilmesi yoluyla oluşturulmaktadır. Yeni bir müze binası inşa süreci çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir; uygun bir arazi bulma zorluğu, yeni inşaatın çıkaracağı masraf bunların başında sayılabilir (Sunter ve Nuhoğlu, 2016: 2429).

Yazgan'a göre tarihi yapılar için uygun işlev, yapının fiziksel niteliklerine ve kültürel değerine zarar vermeden belirlenen işlevdir (Yazgan, 2011: 16). Bu şekilde yapılar, kültürel amaçlar için kullanılarak yapının kendisinin de sergilenmesine, görünürlüğüne ve bilinir olmasına olanak tanırken toplumun daha geniş bir bölümünün erişimine ve toplumsal yaşama katılmasını sağlar (Sunter ve Nuhoğlu, 2016: 2429).

Bu ifadelere göre de Tokat Yağbasan Medresesi, bir kültürel mirasın müze olarak kullanılmasının örneğidir. Tokat Yağbasan Medresesi gibi, bir kültürel varlığın müze olarak kullanılması, yapıldığı günden bugüne çeşitli doğal afetlerle zarar görmüş bir yapının korunmasına ve belirli aralıklarla onarımlar geçirerek yenilenmesine de katkı sağlamaktadır. Böylelikle, yapı günümüz koşullarına ve toplumun ihtiyaçlarına uygun bir hale getirilerek yeniden topluma kazandırılarak toplum ile çevrenin bu yapılardan faydalı kılınması, yararlanması sağlanmaktadır.

Tokat Yağbasan Medresesi (Çukur Medrese)

Anadolu'da mevcudiyeti bilinen en eski medreselerden biri olan Yağbasan Medresesi, Çukur Medrese olarak da bilinmektedir (Demir ve Şahin, 2023: 254; Tokat Valiliği, 1998: 209-254). Tokat kalesi eteklerinde Sulu Sokak bölgesinde yer alan yapı, 12. yüzyıl ortalarına dayandırılan tarihiyle Anadolu'daki erken dönem Türk eserleri arasında önemli bir yerde konumlanmaktadır ve Sulu Sokak bölgesinde şu ana kadar tespit edilen tarihi en eski yapıdır. Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerin ilk örneklerinden birisi olması açısından da yapı önemli bir kültürel değere sahiptir. 3 eyvanlı kübbeli olarak moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir (Aslanapa, 1993: 135-136; Tokat Valiliği, 1998: 209).

Sulu Sokak alanında restorasyon çalışmalarının başlangıcı, Yağbasan Medresesinin restorasyon çalışmaları ile başlamıştır ve yapının ilk restorasyonu 2006 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca, Sulu Sokak alanında gerçekleştirilen ilk bilimsel restorasyon çalışması da bu yapıdır (Akın Saka ve Ercan Kalınbayrak, 2023: 315). Yapı, 2006 ve 2020 yıllarında iki kez restorasyon geçirerek günümüzdeki haline ulaşmıştır. 2006 yılında tamamlanan bu ilk restorasyon işleminde yapıya işlev verilmemiştir ve yapı 2020 yılına kadar kullanılmamıştır. Bu dönemde birkaç kez daha onarıma tutulan yapı, 2020 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi olarak yeni bir işlev almıştır ve 2022 yılında kullanıma açılmıştır (Akın Saka ve Ercan Kalınbayrak, 2023: 320-321) (Tablo 1).

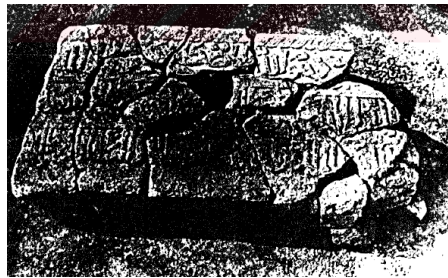
Tablo 1. Tokat Yağbasan Medresesi yapı kimlik bilgileri (Yazarlar Tarafından Hazırlanmıştır, 2024)

Tokat Yağbasan Medresesi (Çukur Medrese) Yapı Kimlik Bilgileri		
	Konumu: Tokat/Merkez	Yapım Tarihi: 12. Yüzyıl
	Koruma Derecesi: 1. Grup Yapı	Mimari Çağı: Danişmentli Beyliği Dönemi
	Mahalle: Cemalettin Mahallesi/ Sulu Sokak Bölgesi	Özgün ve Yeni İşlev: Medrese/Müze
	Pafta No: 26	Yapım Tekniği: Yığma
	Ada No: 362	Yapı Malzemesi: Taş
	Parsel No: 21	Kat Adedi: 1

Yapının Tarihçesi

Tokat kentinin Sulu Sokak bölgesinde yer alarak Çukur Medrese olarak adlandırılan yapı, 12. yüzyılın ortalarında Danişment Beyliğinden Nizamettin Yağbasan'ın Tokat ilinde inşa ettirdiği iki medreseden bir tanesidir (Demir ve Şahin, 2023: 254; Tokat Valiliği, 1998: 254). İnşa ettirilen medrese, hem Anadolu'nun en eski medreselerinden biri olarak önemli bir örnek teşkil etmektedir hem de İslam dünyasında Basra'daki Gümüştekin Medresesi'nden sonra inşa edilen ilk kapalı avlulu ve merkezi kubbeli medreselerden biridir (Dimez, 2015: 819). Yapının mimari çağı 12. yüzyıldır ve üslup özelliği de Danişmentli dönemi mimarisini yansıtmaktadır. 1.Grup tarihi değeri olan yapının, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir (Akın Saka ve Ercan Kalınbayrak, 2023: 320-321).

Yapıya adını veren Yağbasan kelimesi, düşmana baskın yapan anlamına gelmektedir ve yağ kelimesi eski Türkçede hasım, düşman manasında kullanılmaktadır. Danişmentlilerin son hükümdarı ve Danişmend Gazi'nin torunu Emir Gazi'nin oğlu olan Melik Nizameddin'in bu lakabı taşımakta olduğu bilinmektedir ve kazanılan bir zaferin ardından dünyaya geldiği için babası tarafından düşman basan anlamına gelen Yağbasan ismi kendisine takdim edilmiştir. Yapının bir kitabesi bulunmaktadır (Görsel 15). Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede "Bu mübarek bina, el melik el âlem, el adil Ebu-l Muzaffer Yağbasan bin Melik Gazi bin Melik Danişment'in emri ile 552 (Hicri) senesinde yapılmıştır" ifadesinin bulunduğu belirtilmektedir (Meral, 1938: 25; Tokat Valiliği, 1998: 209).

Görsel 15. Yapının onarım kitabesi (Aksulu, 1994: 45)

Yapının kitabesine göre, medrese yapısı 12.yüzyılın ortalarında inşa edilmiş ve 1247'de Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde kapsamlı bir onarım süreci geçirmiştir (Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 24; Kuran, 1969: 16-18; Kuran, 1968: 41-42; Sözen, 1972: 21-25). Tamir edilmesine ait olan 1,65x0,84 metre boyutlarındaki Tokat müzesinde yer alan taşta yazılmış onarım kitabesinde (Görsel 15) "Tarih-i bina-i Çukur Medrese der Tokat fi zamani Sultan Keykavus sene 645-M.1247" ibaresi yer almaktadır ve bu kitabede medresenin banisinin Nizamettin Yağbasan olduğu ifade edilmektedir (Tokat Valiliği, 1973: 232; Tokat Valiliği, 1998: 209; Aksulu, 1994: 66). Mimarı ve sanatkarları bilinmemektedir (Aksulu, 1994: 59). 1455 yılı Tokat tahrir defterine göre, Ümmet, Yağbasan, Mevlana, Hacı Ömer, Pervane, Kadı İmad, Mevlanazade Darülhadişi, Kadı Hasan Darülhadişi Tokat kentinde mevcut olan medreseler olarak yer almıştır (Gökbilgin, 1979: 405; Akyüz ve Ceylan, 2020: 114). 1797-1799 yıllarına ait 3 numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nde kayıt altında olan medreseler ise Genç Mehmed Paşa, Pervane, Hatuniyye, Kapucupaşazade ve Yağbasan olarak belirtilmiştir (Açıkel, 1999: 100; Akyüz ve Ceylan, 2020: 114).

Yapıya ait bir vakfiyeye rastlanılmamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan Hurufat Defterlerinde, H.1103-1234 yılları arasında medreseye, türbesine ve mescidine farklı tarihlerde atanan, müderris, imam gibi elemanlardan bahsedilerek yapının konumuna dair bilgilere de yer verilmiştir. Osmanlı arşivlerinde de yapının tarihçesine ışık tutan çeşitli belgeler yer almaktadır (Ek.2; Ek.3, Ek.4 ve Ek.5). Elde edilen bilgilerden yapının 18. yüzyılın ortalarına kadar işlevini devam ettirdiği düşünülmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emiri Sultan III. Ahmed (AE.SAMD.III) 42/4135, 24 Şaban 1139 (16 Nisan 1727); Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),Cevdet Maarif (C.MF) 93/4647, 19 Rebiü'l-Evvel 1218 (9 Temmuz 1803); Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),Cevdet Maarif (C.MF) 107/5349, 29 Zi'l-Hicce 1077 (22 Haziran 1667); Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E765/14, 29 Receb 1087 (7 Ekim 1676); Aksulu, 1994; 67) (Görsel 16). Osmanlılar zamanında göçmen barınağı olarak kullanılan yapı, bölgede meydana gelen depremler sebebiyle zarar görmüştür ve sonraki yıllarda demirhane, dükkân, depo gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanımı nedeniyle de harap bir vaziyette kalmıştır (Aksulu, 1994: 60; Aksulu, 2007: 64-66; Tokat Valiliği, 2007: 276). 1939 depremi yapının kubbesiyle tonozlarında çökme ve çatlamalara yol açmıştır. Yapının onarım kitabesi de 1939 depreminde parçalanmıştır (Yavi, 2009: 51; Tokat Valiliği, 2007: 276).

Görsel 16. Tokat Yağbasan Medresesinden bir görsel (Salt Araştırma Merkezi Arşivi Nejat Eldem Fotoğraf Koleksiyonu, tarih belirtilmemiştir)

Aksulu'nun 1989-1990 yıllarındaki incelemelerine göre, yapının bazı bölümleri yıkılmıştır ve yeniden düzensiz bir şekilde onarılmıştır. Bu duruma rağmen yapının günümüze oldukça iyi durumda gelebildiğini ifade etmiştir. Yapının zemininin o günkü sokak seviyesinden 1,25 metre aşağıda bulunduğunu belirterek yapının avlusunun yükseltilerek betonla kaplanmış olduğu ve odaların toprakla dolu olduğundan bahsetmektedir. Duvarlarda sıva kalıntılarına rastlanıldığını ifade eden Aksulu, medresenin iç yüzeyinin sıvayla kaplandığını, yapının giriş kısmının yer aldığı cephe olan kuzey cephesinin tamamen yıkılmış olduğu, güney cephesinin bir binayla kapatılmış olduğunu ve kuzey batı köşesi ile sağır batı cephesinin yuvarlak açık renkli gri taşlarla tekrardan düzensiz bir şekilde onarıldığını da belirtmektedir. Ayrıca, yapının kuzey doğu köşesindeki mekânın tamamen yıkıldığı, çelik konstrüksiyon malzeme kullanılarak camekanlarla yeniden düzenlenip yeni bir mekân oluşturulduğu ve bu bölümün dükkan, diğer kısımların depo olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Aksulu, 1994: 59-62-63-64) (Görsel 17).

Görsel 17. Yapının sırasıyla batı, güneydoğu, kuzey ve doğu cepheleri (Aksulu, 1994: 41-42)

1990'lı yıllarda yapı hakkında çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1989 yılında restitüsyon çalışmaları yapılmış ve kuzeydoğu yönlü bir mekanda zemin düzeltme işlemine başlanmıştır. Ancak 50 cm derinliğe ulaşılmasına rağmen

orijinal zemin tam olarak bulunamamıştır. Bu sebeple zeminin daha derinlerde olduğu düşünülmüştür ve durumu netleştirmek amacıyla alanda kazı çalışmalarının yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Yapı, 2000’li yılların başında kahvehane olarak kullanılmıştır (Aksulu, 2007: 64-66; Akın Saka ve Ercan Kalınbayrak, 2023: 320-321) (Görsel 18-19).

Görsel 18. Yapının restore edilmeden önceki durumu (Tokat 1998 İl Yıllığı) ve

Görsel 19: Yapının üstü açık kubbesi (Yavi, 2009: 52)

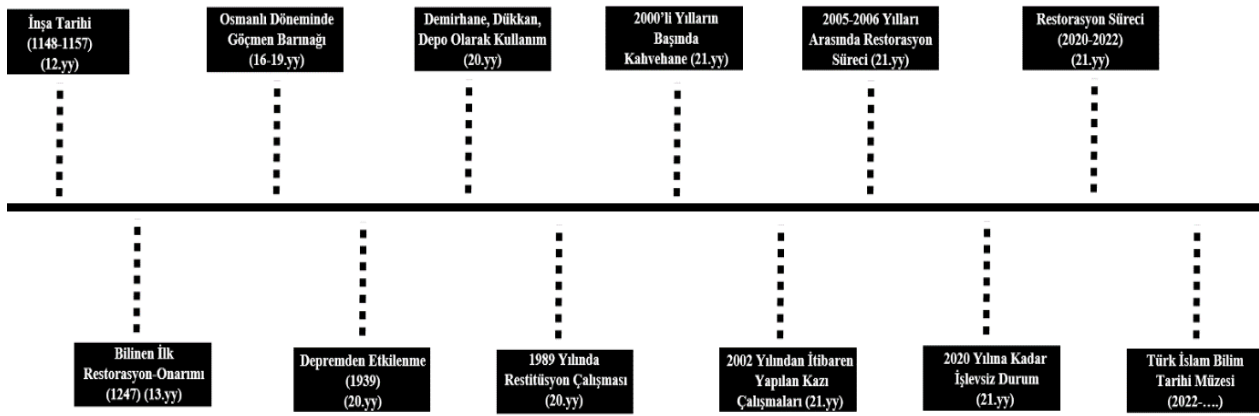
2002 yılından itibaren yapılan kazılar, medrese hakkındaki farklı bilgileri gün ışığına çıkarmıştır. Bu araştırmalar esnasında, 2006 yılında yapının girişine denk gelen güney eyvanın yan duvarında (doğu duvarı) yaklaşık 1 metre yüksekliğinde ve 2,5 metre genişliğinde bir alanda, 56 adet altıgen firuze sırlı çini in-situ tespit edilmiştir (Görsel 20-21) (Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 26; Arık ve Arık, 2007: 39; Arık, 2007: 32; Aksulu, 2007: 64-66). Bu çinilerin çevrelerinde dökülmüş olan diğer çinilerin harç izleri gözlemlenmektedir. Ayrıca geriye kalan izlerden, firuze sırlı çini kaplamanın üstten bir sıra yatay şekilde yerleştirilmiş olan patlıcan moru sırlı dikdörtgen çinilerle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edilen bu çinilerin korunması amacıyla üzerlerine sürgülü kapaklı bir camekân yapılmıştır ve çinilerin çevresi harçla sıvanmıştır (Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 26). Çinilerin yapılan araştırmalar neticesinde ilk inşa edildiği Danişmentli döneminden mi olduğu, 1247 yılında geçirdiği bilinen onarım sürecinden mi, yoksa 13. yüzyılın sonlarında süsleme dekorasyonu olarak mı eklenmiş olabileceği konusu belirsizdir (Arık ve Arık, 2007: 39; Arık, 2007: 39; Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 27).

Görsel 20-21. 2006 yılında yapılan kazıda yapının güney eyvanında ortaya çıkan çiniler (Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 25)

Arık, tespit edilen çinilere dayanarak bu çinilerin, yapının ilk inşa döneminde çini mozaik veya çini levhalarla süslenmiş olma ihtimalini de göz önüne alarak bu çiniler eğer yapıldığı döneme aitse, yapının Anadolu’daki en eski çinili yapılardan biri olabileceğini ileri sürmüştür (Arık ve Arık, 2007: 39; Arık, 2007: 32, Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 27). Söz konusu çinilerin özellikleri ele alındığında, 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya, Sivas ve Tokat gibi yerlerde görülen altıgen firuze çinilerin özellikleriyle benzerlik taşıdığı gözlemlenmiştir. Bu çiniler Konya’da yer alan Sırçalı Medrese (13.yüzyıl), Konya Sırçalı Mescit (13.yüzyıl), Tokat Gök Medrese (13.yüzyıl) gibi yapıların duvarlarında kullanılan kaplamalarda rastlanan dekoratif bir frizle de benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Yağbasan medresesinin güney eyvanında, bu tür bir kompozisyonun 13. yüzyılın ortalarından sonra kullanılmış olabileceği de düşünülmektedir (Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 27).

Yapı 2005-2006 yılları arasında herhangi bir işlev verilmeden sadece onarımına yönelik olarak bir restorasyon geçirmiştir. 2020 yılına kadar yapı işlevsiz durumda kalmıştır ve kullanılmamıştır. 2020-2022 yıllarında yapı (Görsel 22), bir restorasyon süreci daha geçirerek Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi olarak yeni işleviyle kente kazandırılmıştır (Akın Saka ve Özen, 2013: 33; Akın Saka ve Ercan Kalınbayrak, 2023: 321).

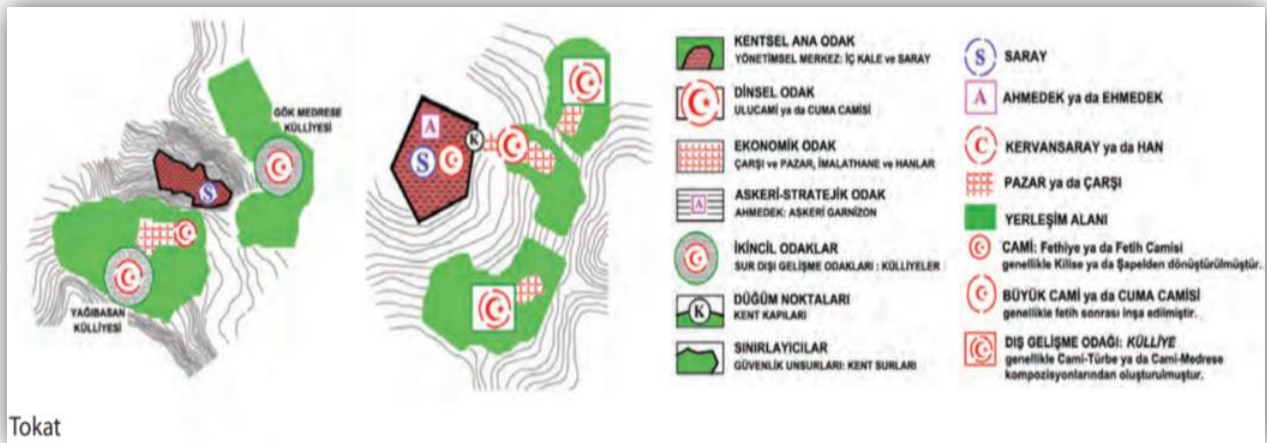

Görsel 22. Yağıbasan (Çukur) Medrese'nin tarihsel süreç içerisindeki dönüşüm evreleri (Yazarlar Tarafından Hazırlanmıştır, 2024)

Yapının Kent İçindeki Konumu

Çalışma alanı olarak ele alınan Tokat kenti Türkiye'nin Orta Karadeniz Bölgesinde konumlanmıştır ve tarih sahnesinde pek çok uygarlığa mesken olmuş olması sebebiyle kültürel miras yönünden zengin bir Anadolu şehridir. Kent, kendine has mimari özellikleri ile kale yapısı ve çevresinde şekillenen yerleşim anlayışıyla kimliğini oluşturmaktadır (Akın Saka, 2009: 5-16). Tipik Anadolu kenti örneği olarak Tokat ilinde de ilk yerleşimler kale çevresinde oluşmaya başlamıştır ve Danişmentliler dönemiyle birlikte kaleden kent merkezine doğru bir gelişim sürecine girilerek kent çekirdeği de zaman içerisinde kale çevresindeki bu alanda büyümüştür. Yerleşim aksını böylece oluşturan kent, kervan yollarına da ev sahipliği yapmaktadır ve bu özelliği nedeniyle Tokat kenti, Danişmentli, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gerçekleştirilen önemli inşaa projelerinin merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Bu projeler arasında hanlar, hamamlar, medreseler, mescitler, camiler gibi anıtsal mimari yapılarla sivil mimari yapı örnekleri yer almaktadır. Şehrin geçmişte çeşitli dönemlere ait olan bu zengin tarihi yapıları, kentin stratejik önemini somut bir şekilde yansıtmaktadır (Akçay, 2013: 14-15; Yüceses, 2019: 23).

Özcan ve Yenen'e (2010) göre, Anadolu'da Selçuklu döneminde coğrafi eşikleri aşarak kırsal alanlara hizmet veren üretim ile dağıtım merkezleri açık kentler olarak tanımlanmıştır. Açık kentler, geçiş bölgelerinde ortaya çıkmıştır ve bu yerleşimler genellikle mevsimlik pazarlar ya da panayır yerleri olarak hizmet vermiştir. Açık kent modeli, ekonomik faaliyet düzeyi ve mekânsal-konumsal özellikler açısından A ve B olmak üzere iki alt kategoride ele alınmıştır (Görsel 23).

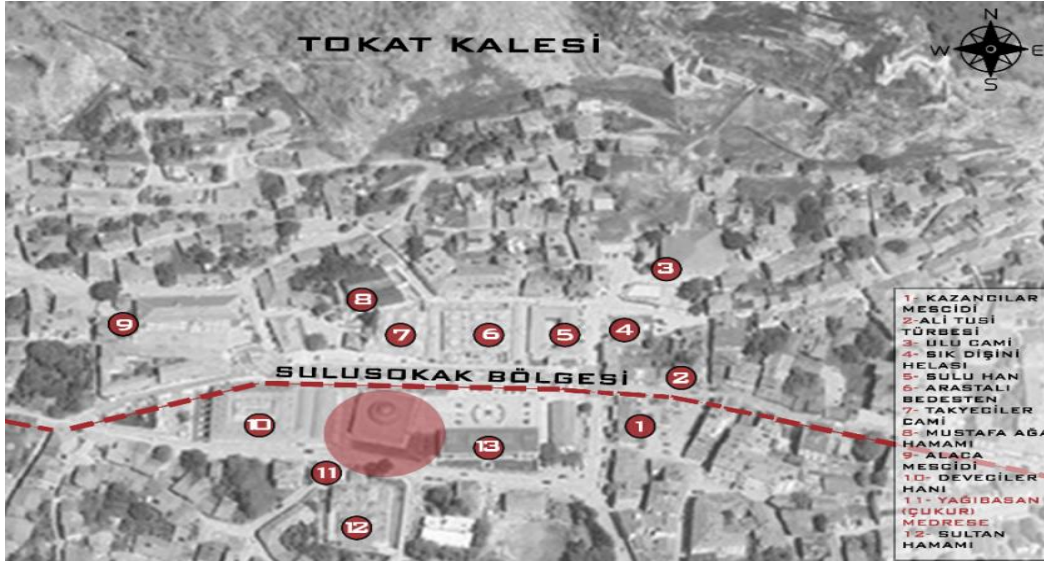

Görsel 23. Açık kent-A tipi (Özcan ve Yenen, 2010: 63)

Bu çerçevede, Doğu Roma/Bizans döneminden miras kalan mekânsal boyutlar ve topografik koşullar yönünden fiziksel büyüme potansiyeli sınırlı olan kent-kale (castron) tipi yerleşimler, A tipi açık kent modeli veya çok odaklı gelişme modeli şeklinde ifade edilmiştir. Özcan ve Yenen'in çalışmasına göre, açık kent A tipi modeli olarak Tokat ile Amasya kentleri örnek gösterilirken Selçuklu döneminde yerleşme ve ulaşım sisteminin yol açtığı yeni sosyo-ekonomik dinamiklerin etkisiyle kamusal ve anıtsal hizmet yapılarının kent-kale surları haricindeki yerleşim alanlarına

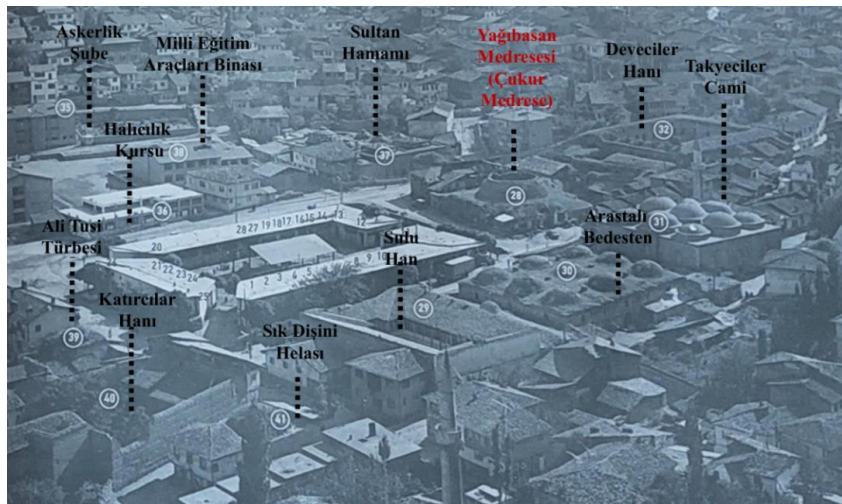
yerleştirilmesi sur dışı bölgelerde gelişmekte olan kentlere yönelik geçerli olduğu ifade edilmektedir (Özcan ve Yenen, 2010: 62).

Doğu-Batı yönlü ana ulaşım aksı üzerinden konumlanarak Tokat Kale'sinden kent merkezine doğru inen ve kentsel sit alanı içerisinde bulunan Sulu Sokak bölgesi, Tokat kentinin en yoğun anıtsal yapılarını bünyesinde barındıran önemli bir alan olarak anılmaktadır. Bu alan Osmanlı döneminin sonlarına kadar kentin ticaret merkezi olarak hizmet vermiştir. Sulu Sokak bölgesinde (Görsel 24), tarihi hanlar, hamamlar, bedesten ve camiler gibi önemli yapılar bulunmaktadır. Tokat kalesiyle bu tarihi yapıların etkileşimi kentsel silüete etki ederek şehre özgün bir kimlik kazandırmaktadır (Akın Saka, 2009: 11).

Görsel 24. Tokat Kalesi çevresinde yer alan Sulu Sokak bölgesinde yer alan bazı mimari yapılar (Yazarlar Tarafından Hazırlanmıştır, 2024)

Türklerin Anadolu'ya geçiş güzergâhında bulunan Tokat kenti stratejik önemini eğitim alanında da göstermiştir ve Orta Asya'dan İstanbul'a kadar uzanan eğitim rotasının kilit noktalarından biri olmuştur. Kent, Danişmentliler döneminden itibaren birçok âlim yetiştirmiştir. Nitekim, Hz. Mevlana'nın Tokat kentini âlimler, şairler ve Fadıllar yurdu olarak nitelendirdiği birçok kaynakta belirtilmektedir (Ulu, 2004: 81-82; Akyüz ve Ceylan, 2020: 114). Yağıbasan medreselerinin Tokat kentinde ortaya çıkma sebepleri olarak, bölgedeki zaviye ile hanikah örneklerinin yoğunluğu, bu yapıların kubbeye tonoz sistemlerinden oluşan örtü yapıları ve Basra'daki Gümüştekin Medresesi'nin planı gösterilmektedir. Yağıbasan Medreselerinin, başlangıçta zaviye ve hanikah amaçlı olarak kullanılması düşüncesi de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Orta Karadeniz Bölgesi içerisinde yer alan Tokat çevresinde tekke ve zaviye yapılarının yoğunlaşması, Anadolu'da Ahilik teşkilatının gelişiminin sağlandığı önemli merkezlerden biri olması açısından da dikkate değerdir (Şahin, 2018: 230; Bayram, 1991: 114-119; Kuran, 1968: 41-42; Kuban, 1965: 144).

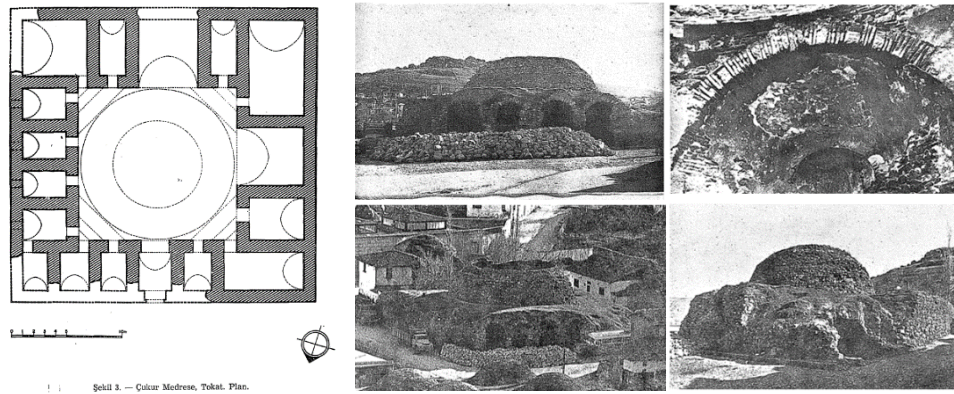

Görsel 25. 1960'lı yıllarda Sulu Sokak bölgesi ve Yağıbasan Medresesi çevresindeki kültürel yapılar (Günesen, 2014: 543 Kaynağı Üzerinden Yazarlar Tarafından Düzenlenmiştir)

Tokat kent merkezinde yer alan Yağıbasan Medresesi, Cemalettin Mahallesi Sulu Sokak Bölgesinde konumlanmaktadır. 26 pafta, 362 ada ve 21 numaralı parselde yer alan yapının çevresinde (Görsel 25) Deveciler Hanı, Arastalı Bedesten, Sultan Hamamı, Mustafa Ağa Hamamı, Suluhan, Sık Dışını Helası, Takyeciler Cami, Ulu Cami gibi birçok mimari miras örneği yer almaktadır (Tokat Valiliği, 1973: 232; Meral, 1938; Kültür Portalı 2023; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgu Uygulaması, 2023).

Yapının Mimari Özellikleri

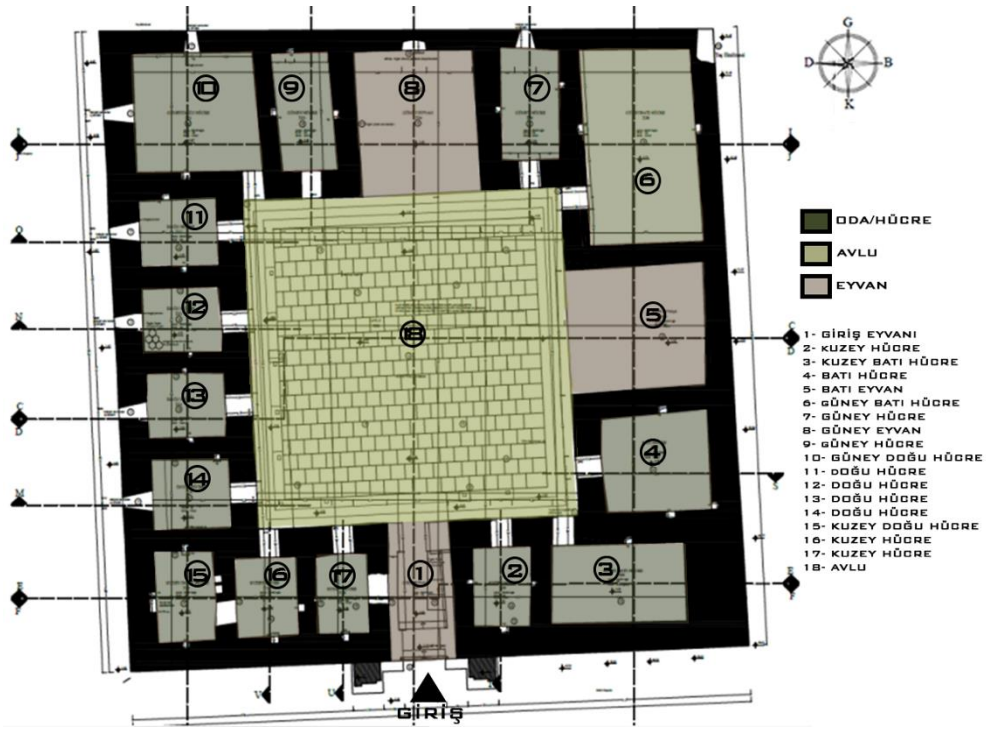
Medrese yapısı, tek katlıdır ve kare plan ile merkezi bir kubbeye sahiptir. Yapının girişi kuzeydeki kapıdan sağlanmaktadır. Buradan tonozlu bir mekâna girilmektedir (Korkmaz vd., 2012: 44-46; Aksulu, 1994: 60). Sade bir tasarıma sahip olan yapının giriş kapısı da kemerli biçimde sade bir tasarıma sahiptir. Yapının orta kısmında, dairesel üstü açık bir kubbeyle örülmüş tromplarla desteklenen bir geçişle örtülen avlu yer almaktadır. Yapının güney ve batı cephelerinde bulunan tonozlu iki eyvan, avluya açılmaktadır. Medrese, kapalı avlulu ve revaksız bir tasarıma sahiptir. Yapıda avlu kısmını dört köşeden çevreleyen hücreler yer almaktadır (Görsel 26-27) (Kuran, 1969: 41; Türkecul, 2019: 56-57; Tokat Valiliği, 2007: 276; Aksulu, 1994: 60-61; Korkmaz vd., 2012: 44-46).

Görsel 26-27. Yapının zemin kat planı ve yapının restore edilmeden önceki haline ait görseller (Kuran, 1968)

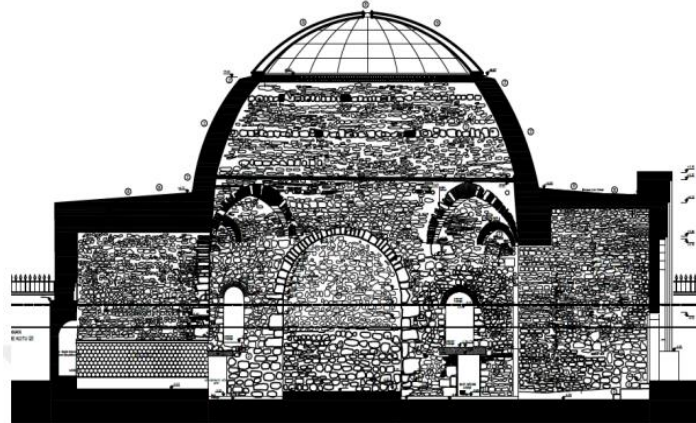
Avluyu çevreleyen kubbenin çapı 14,20 metredir ve kubbenin tepe açıklığı 10,20 metredir (Kuran, 1969: 41; Türkecul, 2019: 56-57; Tokat Valiliği, 2007: 276; Aksulu, 1994: 60-61; Korkmaz vd., 2012: 44-46). Medrese mimarisinin ana bileşenlerinden olan eyvan tasarımı Yağıbasan Medresesinde de görülmektedir. Üç eyvanlı olan medresede, eyvanlar arasında dikdörtgen planlı tonozlu mekânlar bulunmaktadır. Yapının yan kısımlarında çeşitli boyutlarda tonozlu odalar yer almaktadır. Giriş eyvanının karşısında ise mescit ve dershane olarak kullanılmış büyük bir ana eyvan yer almaktadır. Dönemi için büyük kabul edilebilecek olan ve çapı yaklaşık 14 metre olan kubbe iki katlı tromplarla çevrelenmiştir ve 14,20 m x 13,90 m ebatlarında olan orta avlunun duvarlarına oturmaktadır (Görsel 26-27-28) (Çobanoğlu Denknalbant, 2019: 24-25; Kuran, 1968: 41-42; Kuran, 1969: 16-18; Sözen, 1972: 21-25; Türkecul, 2019: 56-57).

Batı ve güneydeki sivri beşik tonozlu iki eyvan, orta avluya açılmaktadır, güney eyvanı 6,10 m derinliğinde ve 5,30 m genişliğindedir. Benzer şekilde batı eyvanı da 6,10 m ve 5,30 m ölçülerindedir. Güney eyvanın yanında 2,40 m genişliğinde olan iki hücre bulunmaktadır ve bu hücrelerin yanlarında güneydoğu ve güneybatı köşelerinde sırası ile 5,80 m x 5,00 m ve 5,00 m ve 8,60 m ölçülerinde hücreler yer almaktadır. 7,25 m x 3,50 m ölçülerindeki üçüncü bir hücre de kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir. İnce ve uzun bir oda ile batı eyvanı arasına 5 m ve 4 m ölçülerinde dördüncü bir hücre eklenmiştir. Avlunun doğu ve kuzey yönlerinde ise 3,50 m ile 3,90 m arasında boyları değişen odalar yer almaktadır (Kuran, 1968: 41-42; Türkecul, 2019: 56-57).

Görsel 28. Yapının renklendirilmiş zemin kat plan krokisi (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi Kaynağından Edilen Plan Çizimi Yazarlar Tarafından Renklendirilmiştir)

Yapı, yığma sistem tekniğinde moloz taştan inşa edilmiştir. Tromp kemerleri, kapı kenarları, kubbe bir kuşak ve kubbe bitiminde tuğla ile taş sıralar halinde örülmüştür. Kubbenin merkezi ve çevresi, dört sıra tuğlayla desteklenmiştir ve taş ile tuğla sıraları arasında genişlikleri 0,60 ile 1,20 metre arasında değişiklik gösteren dört kuşak halinde kaba taşlarla şekillendirilmiştir. Kubbenin son katmanı, üç sıra tuğla kirpi saçakla sonlandırılmıştır (Görsel 29). Kubbenin iç profili basık sepet kulpundan oluşmaktadır. Kesme taş, eyvan kemerlerinde ve yine kubbe de görülmektedir. Yapının değişik tarihlerde yapılan onarımları nedeniyle zaman içerisinde malzemesinde değişiklikler olmuştur (Kuran, 1969: 16-18; Türkekul, 2019: 58; Korkmaz vd., 2012: 44-46; Aksulu, 1994: 65).

Görsel 29. Yapının bir kesiti (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Yapının duvarları, tonozları ve ana kubbenin tamamında taş-harç malzeme özellikleri kullanılmıştır. Yapı genelinde duvarlar 1.10 metre kalınlığında tonozlar ise 50-60 cm kalınlığındadır. Yapının mimarisinde iki farklı kemer türü kullanılmıştır. Eyvanlar, yarım daire profil kemerlerle, bazı kapı üstleri ise basık kemerlerle tasarlanmıştır. Yapıda kullanılan tonozların tamamının yönü mekânların boyuna doğrultusunda düzenlenmiştir. Avlu duvarları üzerine oturan kubbenin, kare plandan daireye geçişi iç içe geçen, üç kademeli tromplarla (Görsel 30) sağlanmıştır. Kapalı ve açık avlulu medreselerin tasarımında avlu kısmında var olan havuz ögesinin Çukur Medrese’de de olabileceği düşünülmüştür. Yakın devir örneklerinde (Konya İnce Minareli Medrese, Kırşehir Cacabey Medresesi, Diyarbakır Zinciriye Medresesi...) avlunun ebatlarına göre kare ve dikdörtgen havuzlar bulunmasıyla Çukur Medrese’nin avlu ölçülerine bakıldığında kubbe açıklığının ortasına denk gelen bir havuz olması gereği düşüncesi bu durumu sebebiyet vermektedir (Türkekul, 2019: 58-59; Aksulu, 1994: 64-65-69; Korkmaz vd., 2012: 44-46).

Tokat Yağıbasan Medresesi'nde diğer kapalı medreselerde bulunmayan mekânsal bir özellik yer almaktadır. Konya Karatay veya İnce Minareli gibi diğer kapalı medrese örneklerinde orta mekâna açılan eyvanlar kubbe tavanına kadar yükselmektedir ve yapıya bütünleyici bir mekânsal etki sağlamaktadır. Ancak, Tokat ve Niksar'daki kapalı avlulu medreselerde kubbeli merkez, basık eyvanlara kıyasla mekânın üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. Cantay, yapının süslemesiyle ilgili olarak kubbenin orta kısmında yer alan küfeki taşlarından oluşan bir kuşağa ve bu taşlar arasında 75 cm aralıklarla görülen düzgün yuvarlak yuvaların varlığına dikkat çekmektedir. Bu yuvalar, 10 cm derinliğinde ve 15 cm çapındadır ve sırlı (keramik) süs çanakların yerleştirilmiş olabileceği alanları temsil ettiği düşünülmektedir (Görsel 30-31). Keramik süs çanakları, genellikle yapıların iç mekânlarında, kubbe etekleri, mihrap çevreleri, minareler, dış cepheler ile kapı ve pencere alınlıkları gibi alanlarda kullanılan süsleme öğeleri olarak kullanılmaktadır (Akın Saka ve Özen, 1976: 76; Demiriz, 1973: 177-179-180).

Görsel 30-31. Yapının bir kesiti (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Aksulu'nun 1989-1990 yıllarındaki incelemelerine göre, yapıda mevcut olan kapıların büyük bir kısmı yıkık durumda olmasına rağmen sağlam kalan veya izleri belirgin olan kapıların bir kısmı kemerli bir kısmı düz olarak inşa edilmiştir. Kuzey kısımda bir kapı ile güney ve batı kısımdaki kapılar kemerli olarak inşa edilmişken doğu kanattaki kapılar düz inşa edilmiştir. Yapıda yer alan pencereler mazgal pencere tipindedir. Aksulu'ya göre, yapının giriş eyvanının güney duvarında tuğladan örülmüş bir mihrap ve nişi yer almaktadır. Bahsedilen mihrap nişi yarım daire planlıdır ve bazı kısımlarında sıva izleri görülmektedir (Görsel 32-33-34). Genelde medreselerde mihrabın ana eyvanda yer aldığı düşüncesi hâkimken Çukur Medrese de ana eyvanda var olan mihrap nişinin Aptullah Kuran ile Oktay Aslanapa'ya göre bir tamir sonrası yapılmış olduğu düşüncesi hâkimdir ve bu mekânın daha önceden de burada olduğu düşüncesini savunularak bu mekânın mescit olarak kullanıldığına işaret ettiğini ifade etmektedir (Aksulu, 1994: 61-62-63-69).

Görsel 32-33. Yapının kemerli ile düz kapıları (Aksulu, 1994, 39-40) ve

Görsel 34. Güney duvarında yer alan mihrabı (İlcalı, 1999: 432-434)

13. yüzyıla geçerken medreselerde simetri özelliği hâkimken Çukur Medrese ile döneminin örnekleri olan Niksar Yağıbasan ve Diyarbakır Zinciriye Medreseleri gibi 12. yüzyılda inşa edilen medreseler asimetrik plan özelliği göstermektedir. Çukur Medresede de görülen iki farklı L biçimindeki kanatların avluyu sınırlandırmasıyla oluşan bu plan düzeni yapıya özgün bir değer katmaktadır. Yağıbasan Medresesi (Çukur Medrese) bu bağlamda, erken devir özellikleri ile medreseler içerisinde önem kazanması ve merkezi mekân anlayışının öncülüğünü yapması gibi özellikleri sebebiyle Tokat kentinde daha sonraki tarihlerde yapılan kubbeli zaviyelerde de görülen merkezi mekân fikrinin gelişimini etkileyen önemli bir tarihi miras yapısıdır (Aksulu, 1994: 72).

Yapının Günümüzdeki Durumu ve Yeni İşlevi

Tokat kentinin eski ticaret merkezini oluşturan Sulu Sokak ve çevresindeki ilk restorasyon çalışması 2005 yılında Yağıbasan (Çukur) Medrese ile başlamıştır. 2005-2006 yılları arasındaki bu restorasyon tek yapı ölçeğinde, yapıya herhangi bir işlev vermeden, sadece onarıma yönelik olarak gerçekleştirilmiştir (Görsel 35). Yapının konumlandığı Sulu Sokak'ta zamanla zemin kotu yükseldiği için, 2006 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmasında yapının tamamının

gün yüzüne çıkarılması için yol kotundan 4-5 metre aşağı inilmiştir ve yapının açık halde bulunan kubbesinin üst kısmı kapatılmıştır (Akın Saka ve Özen, 2013: 33).

Görsel 35. 2007 Yılında Yapının Kubbesinin Kapatılmadan Önceki Durumu ve 2012 Yılında Yapının Kapatılmış Kubbesi (Akın Saka ve Ercan Kalınbayrak, 2023: 322)

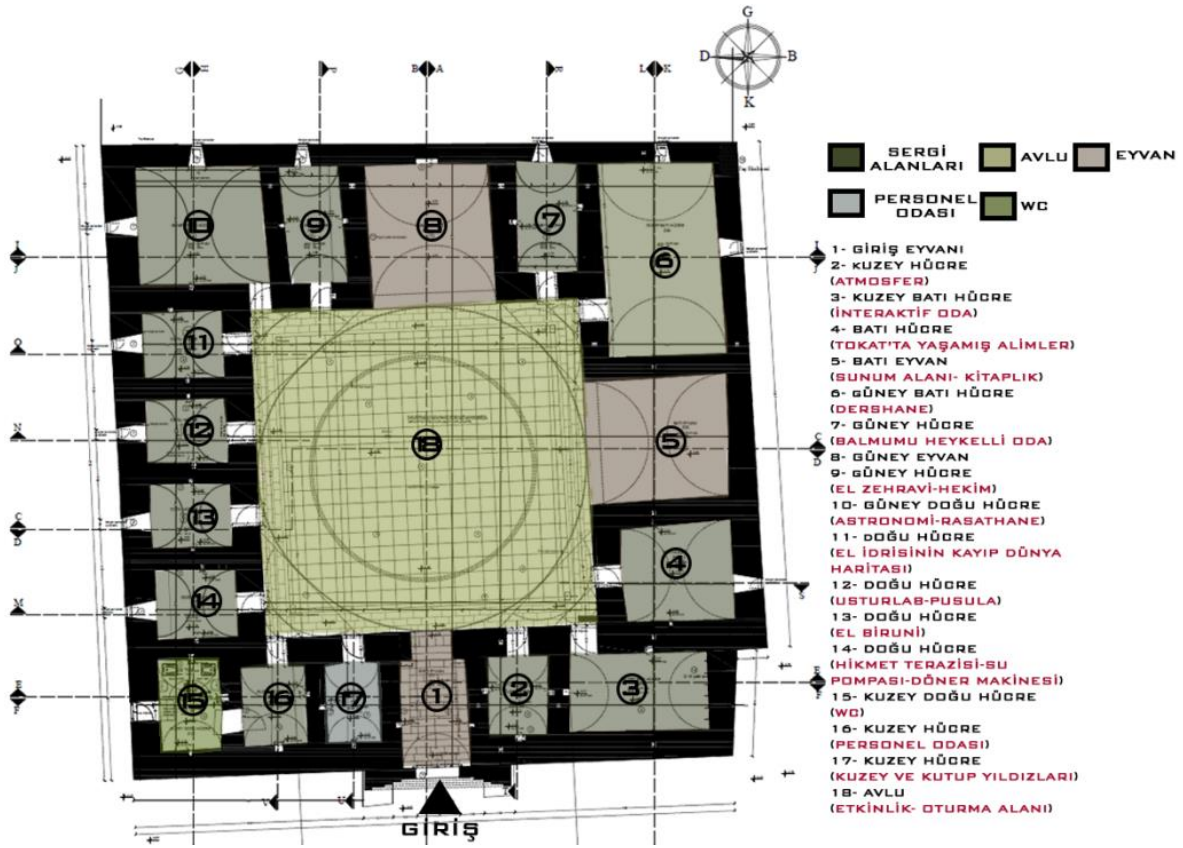
Yapı 2020 yılına kadar kullanılmamıştır, ancak kullanılmadığı süreç içerisinde birkaç kez daha onarıma tabi tutulmuştur. Yapı, 2020 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir ve 2022 yılında kullanıma açılmıştır (Akın Saka ve Ercan Kalınbayrak, 2023: 320-321) (Görsel 36). Günümüzde Türk İslam Bilim Tarihi sergi alanı/müze olarak kullanılan yapının giriş bölümünde kurucularına/yapımında emeği olan kuruluşlara ait bir pano bulunmaktadır. Bu panoda ifade edildiği üzere, yapı Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tokat Belediyesinin iş birliğinde turizm alt yapısının geliştirilmesi mali destek programı kapsamında Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) iş birliğiyle desteklenmiştir. Yapı yeni işleviyle, müze birimi olarak kullanımının yanı sıra konferans ile sunumların gerçekleştirildiği, çeşitli aktivitelerin yapıldığı bir ortam olarak da kente hizmet vermektedir. Yağıbasan Medresesi'nde farklı ad ve temalar altında düzenlenen etkinlikler bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Yapının yeni işlevi, mevcut plana uyularak özellikle iç mekan düzenlemelerinde göze çarpmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere, özellikle 2006'da cephede bir takım restorasyon müdahaleleri söz konusu olmuştur.

Görsel 36. 2022 yılında restorasyonu tamamlanan yapının günümüzdeki hali (Hasan Erdem Arşivi)

Yapıda sirkülasyon girişten başlayarak avlu ile sağlanmaktadır. Yapının orta avlusu, etkinlik alanı olarak düzenlenmiştir ve bu duruma uygun olarak bir mekân tefrişi gerçekleştirilmiştir. Yapının batı kısmında yer alan eyvanında kütüphane/kitaplık alanı yer almaktadır ve burada etkinliklerde kullanılmak üzere bir konuşmacı/sunucu kürsüsü yer almaktadır. Yapının güney kısmında yer alan eyvanı sergi elemanlarıyla donatılmıştır ve bu alanda yapının maketi yer almaktadır. Bu kısımda, yapı hakkında bilgi alabilmek için bir dijital ekran yer almaktadır. Ayrıca, güney eyvanda altıgen firuze sırlı çini in-sitular yer almaktadır ve bu çiniler hem korunması hem de sergilenmesi amacıyla sürgü kapaklı bir cemekeân içinde yer almaktadır. Böylelikle yapıdaki sergileme alanları ve eserler orta avlu çevresinde sıralanan birbirine bağlı odalarda sergilenmektedir (Görsel 37).

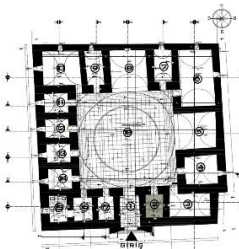
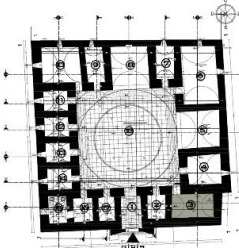
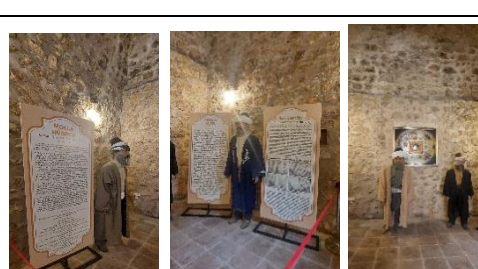
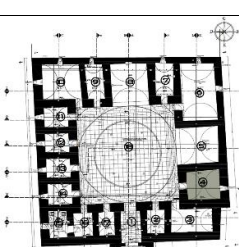
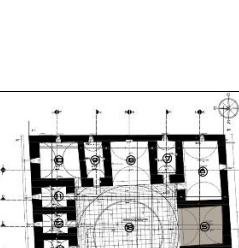
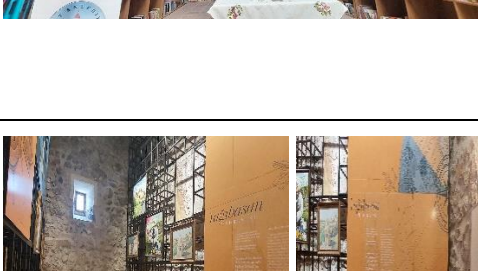
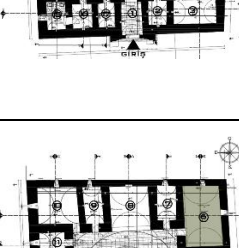
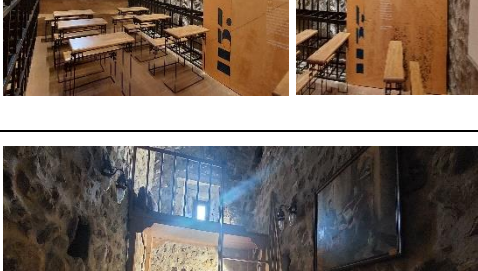
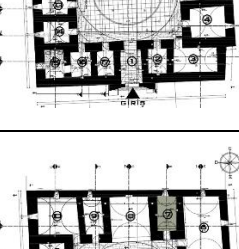

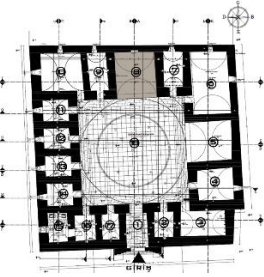
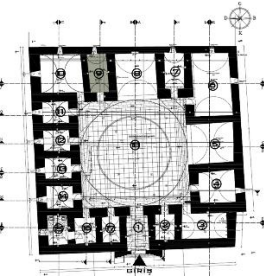
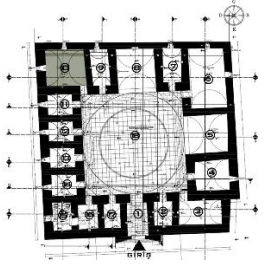
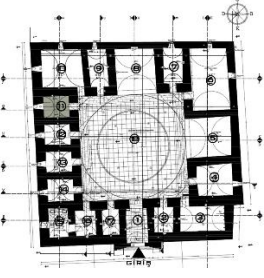
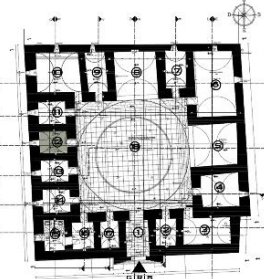
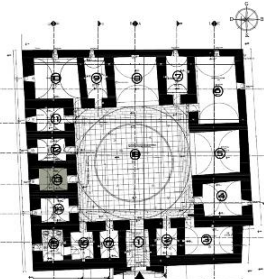
Görsel 37. Yapının restore edilen zemin kat planı (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi kaynağından edilen plan çizimi yazarlar tarafından renklendirilmiştir)

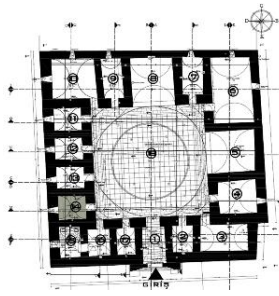
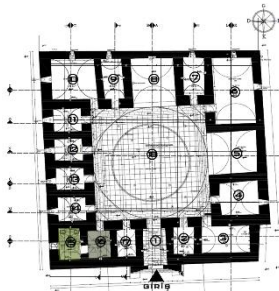
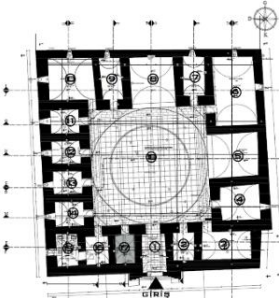
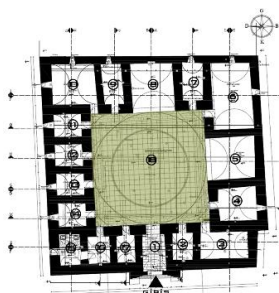
Yapı içerisinde yer alan 14 oda ve 3 eyvan restorasyon çalışmaları sonucunda müze işlevi görevine uygun olarak farklı temalarda düzenlenmiştir. Yapı farklı sergi bölümlerine ayrılmıştır ve her bir odada farklı bir konsept içerisinde bulunan eserlerin teşhirleri gerçekleştirilmektedir. Müzenin teşhiri, yapının orijinal işlevi olan medrese yapısından da izler taşımaktadır ve sergi alanlarındaki konseptler bu duruma uygun olarak belirlenmiştir. Sıralanmış odalar, Tablo 2’de görüldüğü gibi interaktif alanlar, atmosfer, Tokat’ta yetişmiş âlimler, dersane, El Zehravi, astronomi, El İdrisinin dünya haritası, usturlab, El Biruni vb. gibi farklı başlıklar altında gruplandırılmıştır. Bu sınıflandırma esnasında eserlerin boyutları ve özellikleri göz önünde tutulmuştur. Büyük boyuttaki eserler, ziyaretçilerin rahatça gezebilmesi için yapının daha büyük olan bölümlerinde sergilenirken daha küçük boyuttaki eserler yapının daha küçük olan bölümlerine konumlandırılmıştır.

Tablo 2. Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi mekân-işlev dağılımı (Yazarlar Tarafından 2024 Yılında Hazırlanan Tabloda Malzeme Detayları ve Plan Çizimi Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivinden Alınmıştır)

Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi Mekân-İşlev Dağılımı		
<u>Alan</u>	<u>Konum</u>	<u>İşlev/Malzeme Detayı</u>
		İlk İşlevi: Giriş Eyvanı (1) Yeni İşlevi: Giriş Eyvanı Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş

		İlk İşlevi: Oda (2) Yeni İşlevi: Atmosfer Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (3) Yeni İşlevi: İnteraktif Oda Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (4) Yeni İşlevi: Tokat'ta Yetişmiş Âlimler Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Eyvan (5) Yeni İşlevi: Kitaplık-Sunum Alanı Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (6) Yeni İşlevi: Dershane Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (7) Yeni İşlevi: Balmumu Heykelli Oda/Tasvir Bölümü Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş

		İlk İşlevi: Eyvan (8) Yeni İşlevi: Camekânlı Sergi Alanı Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (9) Yeni İşlevi: El Zehravi (Hekim) Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (10) Yeni İşlevi: Astronomi (Rasathane) Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (11) Yeni İşlevi: El İdrisinin Kayıp Dünya Haritası Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (12) Yeni İşlevi: Usturlab (Pusula) Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (13) Yeni İşlevi: El Biruni Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonoz Örtü/ Geçiş

		İlk İşlevi: Oda (14) Yeni İşlevi: Hikmet Terazisi, Su Pompası ve Döner Makinesi Aletleri Bölümü Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonož Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (15-16) Yeni İşlevi: WC/Tuvalet-Personel Odası Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonož Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Oda (17) Yeni İşlevi: Kuzey ve Kutup Yıldızları Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonož Örtü/ Geçiş
		İlk İşlevi: Avlu (18) Yeni İşlevi: Etkinlik-Oturma Alanı Malzeme Detayı: Zemin Tuğla Kaplama Duvar Taş Malzeme Tavan Tonož Örtü/ Geçiş

2022 yılında Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi olarak hizmet vermeye başlayan tarihi yapı, gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarıyla birlikte sonradan yapılan eklerden arındırılmıştır ve yapı sağlamlaştırılmıştır. Yapıda yer alan özgün olmayan eklerin giderilmesi ve yapının özgün karakterinin ortaya çıkarılması öncelikli müdahale olarak görülmüştür. Bu hedef doğrultusunda yapının özgün karakterini temsil eden taş duvarlardaki eksik kısımlar belirlenmiştir. Taş eksilmelerin olduğu kısımlar tamamlanarak yapı daha bütünsel bir konuma getirilmiştir. Yapının iç ve dış bölümlerinde detaylı bir yüzey temizliği yapılmıştır. Bu dönüşüm süreci, yapının özgün niteliğini korurken aynı zamanda yapısal bütünlüğünü ve kullanılabilirlik süresini artırmayı hedeflemiştir (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Yapının avlu kısmında bir kazı çalışması yapılmıştır. Kazı sonrası avluda havuz izine rastlanmamıştır. Ancak kazıdan çıkan tuğla kaplama ebatlarındaki imitasyon tuğla kaplaması yapılmıştır (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi). Günümüzde medresenin orta kubbesinde bulunan kısım (Görsel 38), hafif çelik konstrüksiyon kullanılarak tamamlanmıştır ve bu alan kar, yağmur gibi iklim etkenlerinin yapı içindeki etkisini azaltmak amacıyla PVC esaslı bir malzeme ile kaplanmıştır (Türkekul, 2019: 59).

Yapının güney ve doğu kısımlarında yer alan odalara ahşap mazgal pencereler açılmıştır (Görsel 39). Ahşap kapıların üzerinde yer alan orijinal iç taş lentonun korunmasına karar verilmiştir (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

Ayrıca yapının kuzey doğu hücresi wc/tuvalet birimi olarak tasarlanmıştır ve yapının kuzey doğu cephesine bir ahşap kapı açılmıştır.

Görsel 38. Yapının restore edilmiş kubbesi (Yazar Arşivi, 2024) ve

Görsel 39. Yapının doğu kısmına açılan ahşap mazgal pencereleri ve kuzey doğu kısmındaki ahşap kapı (Yazar Arşivi, 2024)

Yapının güney eyvanında tespit edilen altıgen firuze sırlı özgün çinilerin (Görsel 40) korunmasına karar verilmiştir (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi). Bu çiniler korunma ve sergilenmesi amacıyla sürgü kapaklı bir camekân içerisinde yer almaktadır. Bu kalıntıların teşhir edilmesi, yapının salt kültür varlığı olarak algılanmasının ötesinde, tarihle olan bağının kurulmasına ve güçlenmesine olanak sağlamaktadır.

Görsel 40. Yapının güney eyvanındaki koruma altındaki Çiniler (Yazar Arşivi, 2024)

SONUÇ

Geçmişle günümüz arasında köprü işlevi gören tarihi yapılar, kültürel anlamda gelişime katkı sağlayarak tarihi unsurlara ışık tutmaktadır. Tarihimize ışık tutan bu miras yapılarını yeniden işlevlendirerek korumak ve yaşatmak bu eserler hakkında daha fazla bilgi edinmemize olanak tanımaktadır. Kentlerde yer alan zengin kültürel miras değerlerinin korunması, yaşatılması ve kullanılmasının önemini vurgulayan bu incelemede, Tokat kentinde tescillenmiş kültür varlıklarından biri olarak özgün bir mimari örneği yansıtan Yağıbasan Medresesinde, yerinde gözlem ve literatür araştırmaları sonucunda bir tespit çalışması yapılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Tokat kentinde birçok değişim yaşanmıştır ve tarihi yapılarda bu olaylardan etkilenmiş zaman içerisinde dönüşüme uğramışlardır. Osmanlı Dönemi öncesi ve sonrasına uzanan tarihiyle Yağıbasan Medresesi de bu durumdan etkilenmiştir ancak bu duruma rağmen uzun yıllar boyunca işlevini devam ettiren bu tarihi yapı korunarak günümüze ulaşmıştır. Bu bağlamda Yağıbasan Medresesi'nin inşa edildiği dönemden günümüze kadar olan süreçte çeşitli dönemlerde değişimler geçirdiği fakat yapılan çeşitli tadilat ve onarımlarla yapının orijinal tasarımına sadık kalınarak günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Döneminin eğitim yapılarından olan Yağıbasan Medresesi, özgün mimarisi ve tarihi geçmişiyle, geçmişle günümüz arasında bir köprü işlevi görerek kentin tarihi dokusuna katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda yapı hem Tokat kenti hem de çevre bölgeler için özgün değerinde bir tarihi miras örneğidir.

Günümüzde yeni bir işlevle Türk İslam Bilim Tarihi Müzesi'ne çevrilen tarihi yapının yeni işleviyle kente uyum sağlayarak kullanıma kazandırıldığı görülmektedir. Ayrıca yeni müze işlevi, tarihi yapının eski işlevi olan medrese (İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı) ile tezat oluşturmamaktadır. Çünkü müzeler de aynı zamanda birer eğitim ve öğretim mekanıdır. Yapıya yeni bir işlev verilmesiyle birlikte medresenin tarihi yapısı korunmuştur ve yapının günümüz ihtiyaçlarına uygun bir şekilde kullanılması sağlanmıştır. Yeniden işlevlendirme projesi kapsamında, yapının iç mekânları yeni ihtiyaçlara uygun olarak düzenlenmiştir. Orta avlu etkinlik mekanı olarak düzenlenirken, sergileme alanları ve eserleri orta avlu çevresindeki odalarda sergilenmiştir. Her odada farklı bir konseptte çeşitli sergi bölümleri oluşturulmuş, sergileme sınıflandırmasında eserlerin boyutları ve özellikleri göz

önünde bulundurulmuştur. Yapıda, sonradan yapılan ekler kaldırılmış ve yapı sağlamlaştırılmıştır. Yapının özgün niteliği korunmaya çalışılmıştır. Medresenin orta kubbesi hafif çelik konstrüksiyonla kapatılmış ve PVC esaslı bir malzeme ile kaplanmıştır. Yapının kuzeydoğu kısmına wc kısmı eklenmiştir. Yapının içinde kazılar sırasında bulunan çiniler, yapıda koruma altına alınıp sergilemeye dahil edilmiştir.

Tüm bu müdahalelerle; medresenin, turizm, bilim, kültür ve eğitim alanlarında kullanılması amaçlanmıştır. Yapı, böylece önemli bir kültür turizm potansiyeli kazanmıştır. Kent belleğinde önemli bir yere sahip olan bu tarihi yapı, müze-turizm etkileşimleri sonucunda daha geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu nedenle, yapının yeniden işlevlendirilerek yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması çok önemli bir çaba olarak görülmektedir. Tokat Yağıbasan Medresesi'nin yeniden işlevlendirilmesi ve müze özelliği kazanması, yalnızca bir tarihi yapının korunması değil aynı zamanda şehrin geçmişine, tarihine, kültürel kimliğine ve toplumsal hafızasına önemli katkıda bulunan bir örnektir. Bu tür projeler, geçmiş ve gelecek arasında bir bağ kurarak kültürel mirasın sürdürülebilirliği ile toplumsal değerini arttırmaktadır. Bu çalışma ile ilerleyen dönemlerde yapılacak olan araştırmalar için belge niteliği taşıyan bir temel oluşturması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

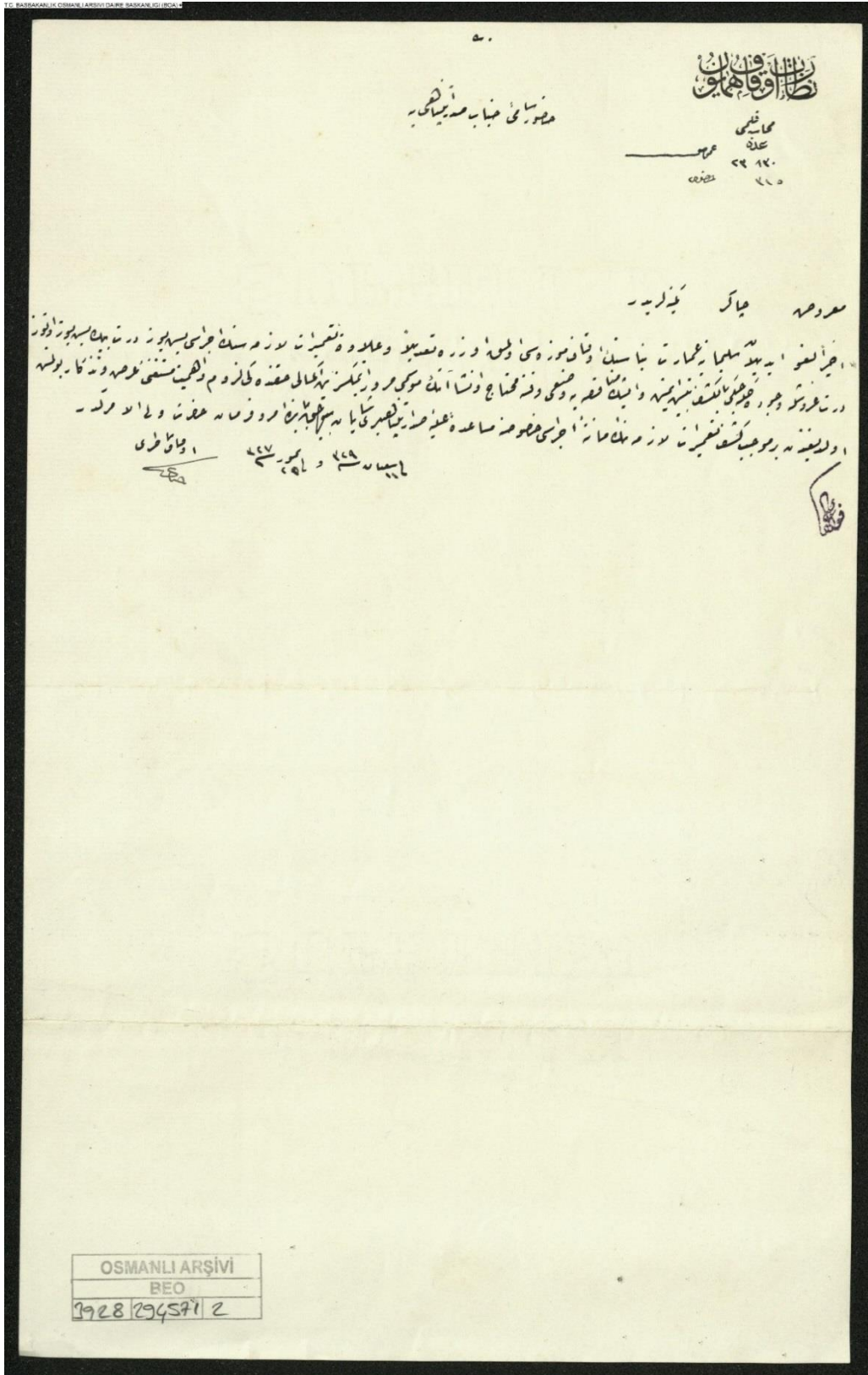
- Açıkel, A. (1999). *Changes in settlement patterns, population and society in North Central Anatolia: a case study of the district (kaza) of Tokat (1574-1643)*. [Doctoral thesis, Manchester University].
- Ahunbay, Z. (1994). *Medreseler*. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 5, 320-326). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür mirasını koruma ve ilke teknikleri*. YEM Yayınları.
- Akçay, G.D. (2013). *Tokat kenti geleneksel konut dokusunun koruma bağlamında irdelenmesi: Halit Sokak, Bey Sokak, Beyhamam Sokak*. [Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Akın Saka, E. (2009). *Tokat Kenti'nin fiziksel gelişimi, anıtsal ve sivil mimari örneklerinin analizi ve değerlendirilmesi*. [Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Akın Saka, E. ve Ercan Kalınbayrak, A. (2023). Köhneleşmiş tarihi kent çekirdeklerinin soylulaştırılması üzerine: Tokat Sulu Sokak örneği. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 311-341.
- Akın Saka, E. ve Özen, H. (2013). Tarihi yapılarda yeniden kullanım sorunları Tokat Meydan ve Sulu Sokak. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 23-48.
- Aksulu, B. I. (1994). *Fetih'ten Osmanlı dönemine kadar Tokat şehri anıtları*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Aksulu, I. (2007). Tokat Çukur Medresenin yeni bulgular ışığında mimari yapısının değerlendirilmesi. *Yeni İpek Yolu: Konya Ticaret Odası Dergisi*, 63-76.
- Akyüz, H. ve Ceylan M. A. (2020). Osmanlı döneminde Tokat şehrinin fonksiyon özellikleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 110-130.
- Altun, A. (t.y.). Emînüddin Külliyesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eminuddin-kulliyesi>.
- Arık, O. (2007). *Anadolu Selçuklu toplum hayatında çini, Anadolu'da Türk Devri çini ve seramik sanatı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Arık, O. ve Arık, R. (2007). *Anadolu toprağının hazinesi çini: Selçuklu ve Beylikler Çağı çinileri*. Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk sanatı*. Remzi Kitabevi.
- Bacon, K. (2001). *The adaptive re-use of heritage buildings*. [Master's thesis, University of Calgary].
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi teşkilatının kuruluşu*. Damla Matbaacılık.
- Cantay, T. (1976). *Danışmentli Mimari Eserleri*. [Mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Çatakoğlu, M. (2002). *Anadolu Selçuklu dönemi ilmi faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Osmanlı kuruluş dönemi ilmi faaliyetlerine tesiri*. [Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Çobanoğlu Denkalbant, A. (2019). Tokat ve Niksar'da bazı Selçuklu yapılarındaki çini süslemeler üzerine bir değerlendirme. *Vakıflar Dergisi*, 51, 9-44.
- Demir, N. ve Danışmend H. Ş. (2023). *Danışmentli devleti*. Niksar Belediyesi Yayınları.
- Demiriz, Y. (1973). Mimari süslemede renk unsuru olarak kullanılan keramik çanaklar. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 5, 175-208.
- Dimez, S. (2015). Türkiye Selçuklu Devleti'nde sosyo kültürel hayat ve Tokat'a etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(4), 797-827.
- Dinçdir, İ. (2015). *Türkiye Selçuklu Devletinde eğitim sistemi (1075-1308)*. [Yüksek Lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Doğan, N. (2013). Ortaçağ'da Anadolu'nun eğitim mekânları: Selçuklu medreseleri-darüşşifalarından örnekler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-2), 429-433.
- Erder, C. (2007). *Tarihi çevre bilinci*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

- Eyvazova, Y. (2018). Kültürel Mirasın Müzeler Aracılığıyla Hayata Geçirilmesi. *Yegâh Müsiki Dergisi*, 1(1), 79-92.
- Feilden, B. M. (2003). *Conservation of historic buildings*. Architectural Press.
- Gökbilgin, T. (1979). Tokat. *İslam Ansiklopedisi*, XII, 400-412. *İstanbul: Milli Eğitim Basımevi*.
- Göreci, N. E. ve Erten Bilgiç, D. (2023). Anadolu medreselerinde mekân biçimlenişinin kubbe kullanım tercihine etkisi. *Mimarlık ve Yaşam*, 8(1), 183-197.
- Günesen, B. (2014). Bir asırda anlarıyla Tokat simalar. Ofset 2000 Matbaacılık.
- Güven, İ. (1998). Türkiye Selçuklularında medreseler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-146.
- Hasan Erdem Arşivi (Tokat).
- Hasol, D. (2017). *Mimarlık cep sözlüğü*. YEM Yayınları.
- Hattstein, M. ve Delius, P. (2007). *İslam sanatı ve mimarisi*. Literatür Yayıncılık.
- Ilıcalı, H. (1999). *Anadolu Türk sanatında Danışmendli eserlerinin yeri ve önemi*. [Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- İnce, Z. (2021). Müzelerin coğrafya eğitimine katkısı: İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 476-492.
- İslamoğlu, E. (2020). *Yeniden İşlevlendirilen Miras Yapılarının Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Kemaloğlu, M. (2015). XI-XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde eğitim öğretim (medreseler). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(5), 89-106.
- Kılıç, E. C. (2015). *Tarihi yapılar için yeniden işlevlendirme kriterleri ve Ali Paşa Hanı örnekleme*. [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Korkmaz, K. A., Çarhoğlu, A.I., Usta, P. ve Gedik, Y. H. (2012). Tokat Yağlıbasan Medrese yapısının deprem riskinin değerlendirilmesi, *Celal Bayar University Journal of Science*, 8(2), 43-51.
- Korkmaz, T. (2009). *20. yüzyıl İslam bilim tarihi çalışmaları: George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği*. [Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Kuban, D. (1965). *Anadolu Türk mimarisinin kaynak sorunları*. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Kuran, A. (1968). Tokat ve Niksar'da Yağlı-basan Medreseleri. *Vakıflar Dergisi*, VII,39-43.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu medreseleri*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Kutluay, S. (2014). *Evkaı-ı İslamiye Müzesi'nin kurulmasını sağlayan ortam ve kurucuları 100 yıl önce 100 yıl sonra*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kültür Portalı. (t.y.) Çukur Medrese (Yağlıbasan Medresesi)- Tokat. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/cukur-medrese-yagibasan-medresesi>.
- Meral, Ş. (1938). *Tokat vilayeti sıhhi ve içtimai coğrafyası*. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti.
- Orman, İ. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28, 338-340). *İSAM- İslam Araştırmaları Merkezi*.
- Ödekan, A. (1997). Medrese. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Cilt 3,683). YEM Yayıncılık.
- Özcan, K. (2005). *Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent model(ler)i*. [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Özcan, K. ve Yenen, Z. (2010). Anadolu-Türk kent tarihine katkı: Anadolu Selçuklu kenti (XII. yüzyılın başından XIII. yüzyılın sonuna dek). *Megaron*, 5(2),55-66.
- Özkan Yazgan, E. (2011). *Anıtsal kültür varlıklarının müze olarak kullanımına yönelik yaklaşımın İstanbul İbrahim Paşa Sarayı örneğinde irdelenmesi*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.

- Pekol, B. (2010). *İstanbul'da yeni işlevlerle kullanılan tarihi yapıların üslup sorunsalı*. [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Salt Araştırma Merkezi Arşivi. (t.y.) Salt Araştırma Merkezi Arşivi Nejat Eldem Koleksiyonu-Tokat-Kastamonu-Sinop-Gerze-Samsun-Ünye. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/210735/>.
- Semerci, F. ve Özkafa, A. (2020). Anadolu Selçuklu medreselerinde mekân ve cephe kalitesinin analizi: Konya medreseleri örneği. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 58-90.
- Seracettin, S. (2009). *Türk ve İslam eserleri müzesi Emevilerden Osmanlılara 13 asırlık ihtişam*. Kaynak Yayınları.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu Medreseleri- Selçuklu ve Beylikler Devri- kapalı medreseler, bir kısmı ayakta olan medreseler, kaynaklardan bilinen medreseler*. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Sunter, S. ve Nuhoglu, M. (2016). Tarihi bir yapının müze olarak işlevlendirilmesi İbrahim Paşa Sarayı- Türk ve İslam Eserleri Müzesi örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2422-2435.
- Şahin, M. K. (2018). Anadolu Selçuklu döneminde Malatya ve Tokat çevresinde bulunan bazı yapılar üzerine düşünceler. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3, 211-253.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Ali Emiri Sultan III. Ahmed (AE. SAMD. III) 42/4135, 24 Şaban 1139 (16 Nisan 1727).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Bâbüâli Evrak Odası Evrakı (BEO) 3928/294571, 20 Şaban 1329 (16 Ağustos 1911).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Maarif (C. MF) 93/4647, 19 Rebiü'l-Evvel 1218 (9 Temmuz 1803).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Maarif (C. MF) 107/5349, 29 Zi'l-Hicce 1077 (22 Haziran 1667).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMa). E. 765/14, Receb 1087 (7 Ekim 1676).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (t.y.). Emineddin Külliyesi. <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-318620/emineddin-kulliyesi.html>.
- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgu Uygulaması-TKGM (t.y.). Çukur Medrese (Yağıbasan Medresesi)-Tokat. <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/40.31569767800005/36.546215145000076>.
- Tekin, B. H. (2018). *İstanbul'daki Mimar Sinan eseri olan yeniden işlevlendirilmiş medreselerin mimari analizi ve değerlendirmesi*. [Yüksek Lisans tezi, Gebze Teknik Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi
- Tokat Valiliği (1998). *Tokat 1998 il yillığı*. Kayhan Ofset Matbaacılık.
- Tokat Valiliği (1973). *Tokat 1973 il yillığı*. Tokat Valiliği Yayınları.
- Tokat Valiliği (2007). *Tokat 2006 il yillığı*. Renk Matbaası Basım ve Ambalaj San. Ltd. Şti.
- Turanlı, A. ve Satıcı, B. (2021). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi: Hayriye Hanım Konağı örneği. *Journal of Technology and Applied Sciences*, 4(1), 73-95.
- Türkecul, H. (2019). *Yarım kubbeli tarihi medreselerin dinamik davranışlarının incelenmesi: Tokat Yağıbasan (Çukur) Medrese örneği*. [Yüksek Lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Tüzen, A. (2014). *Arşiv belgelerinde Evkaf-ı İslamiye Müzesi. Evkaf-ı İslamiye Müzesinin kuruluşunun 100.yılı ve vakıf müzeleri paneli*. S. Bayraktaroğlu (Ed.). Arşiv belgelerinde Evkaf-ı İslamiye Müzesi (25-49). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uğursal, S. (2011). *Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi yerleşkesi örneği*. [Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Ulu, M. E. (2004). *Alperenler cenneti Tokat*. Tokat Belediyesi.
- Ünal, R. H. (1989). *Çifte Minareli Medrese*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Wendy, S. (2004). *Osmanlı müzeciliği müzeler, arkeoloji ve tarihin görselleştirilmesi*. İletişim Yayınları.
- Yavi, E. (2009). *Tokat*. Tokat Otelcilik Turizm A.Ş. Yayınları.
- Yıldız K., E. (2020). Anadolu Selçuklu medreselerinin yapısal ve mekânsal özellik bağlamında değerlendirilmesi: Konya Sırçalı Medrese örneği. *Online Journal of Art and Design*, 8(1),1-19.
- Yücel Batmaz, N. ve Biçici, G. (2019). Türkiye’de somut kültürel mirasın korunması üzerine bir alan araştırması: Kırıkkale-Delice örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1),97-110.
- Yüceses, B. (2019). *Kale Yapılarının Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi: Tokat Kaleleri Örnekleme*. [Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.

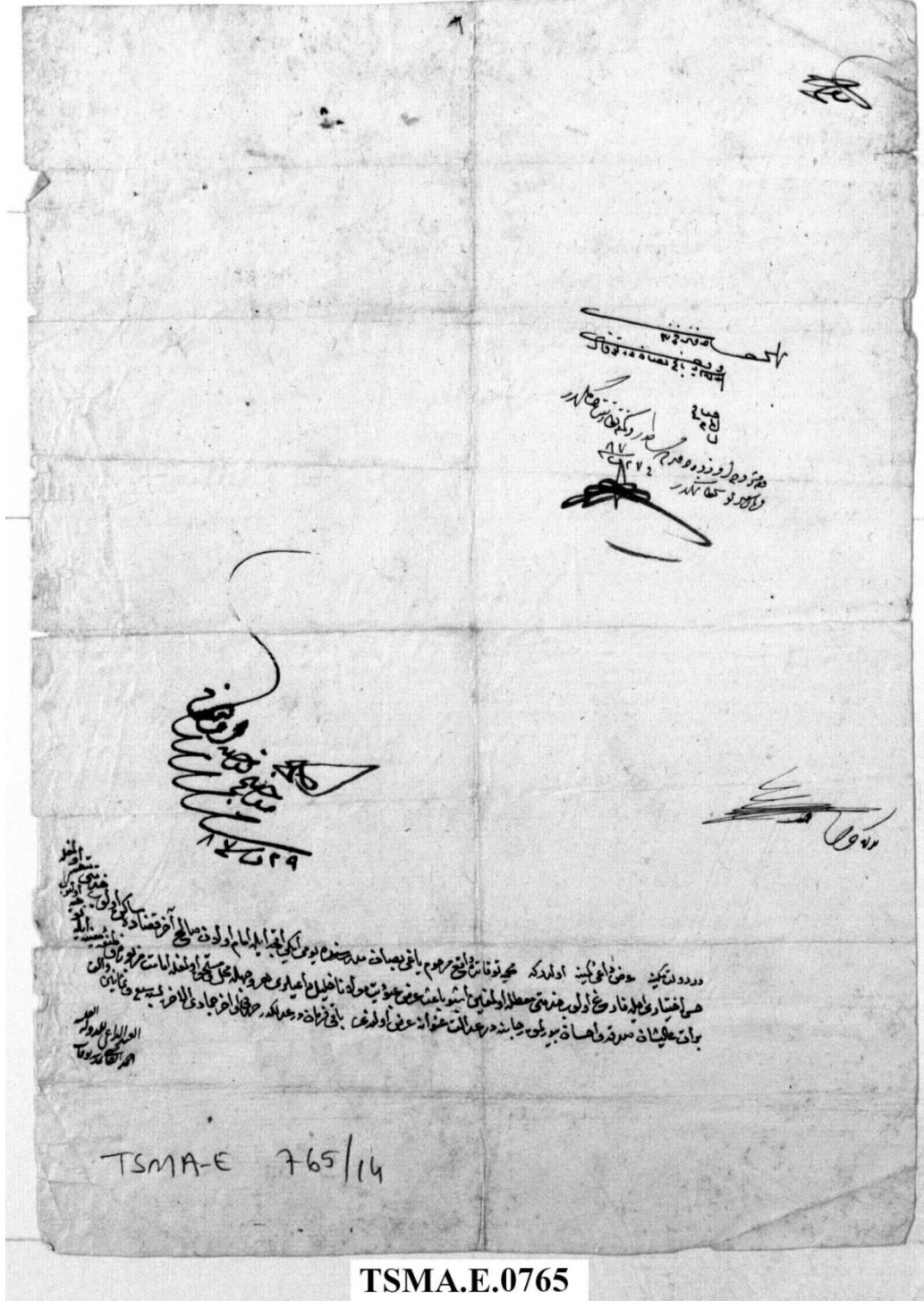
Ek.1. Süleymaniye İmaret Binasının Evkaf Müzesi Olmak Üzere Tamirinin Emaneten İcra Olunması (Evkaf, Divan-ı Muhasebat) (BOA, BEO. 3928/294571).

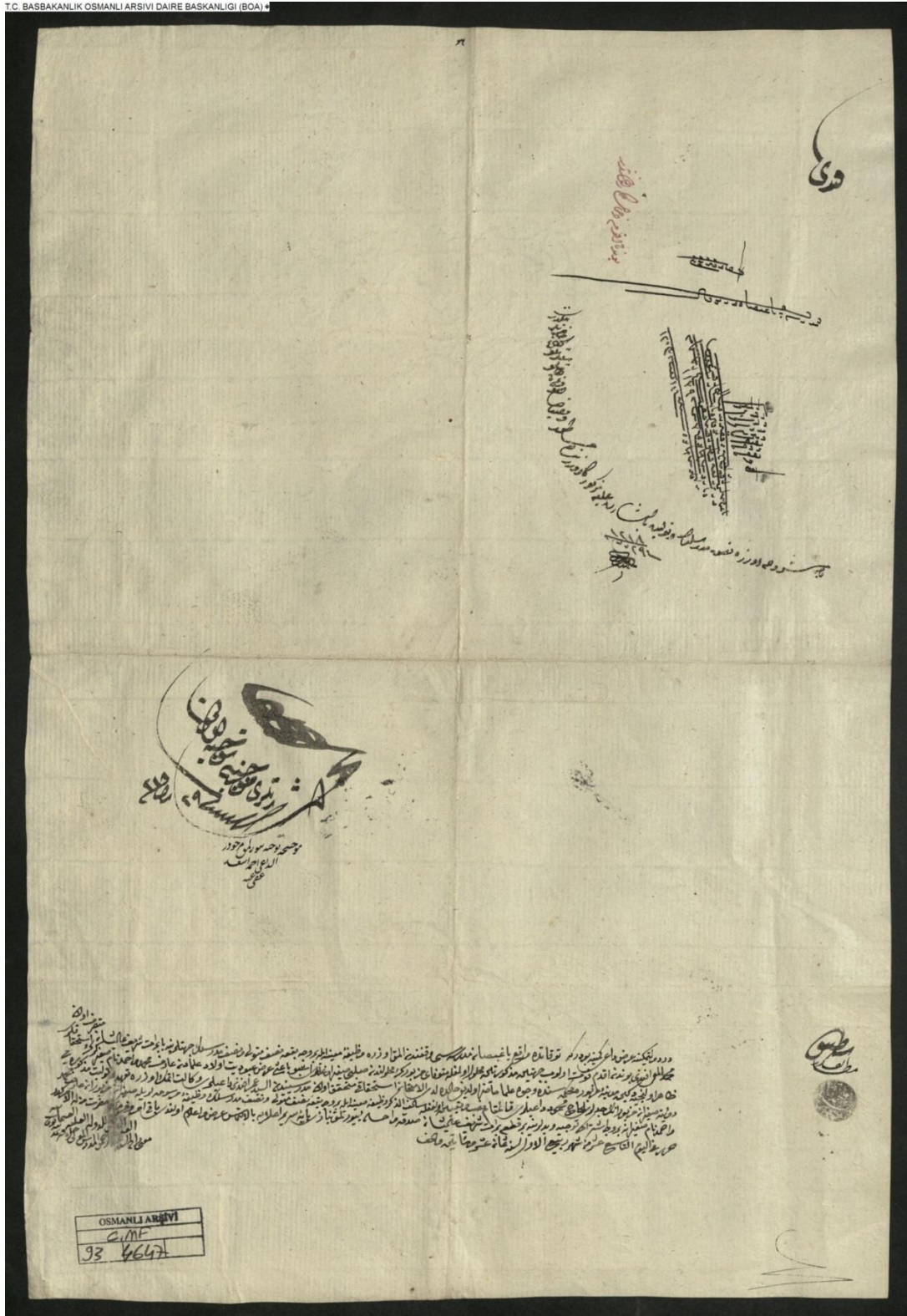
BEO.003928.294571.002

Ek.2. Tokat Kadısı Ahmed'in Tokat'ta, Danişmendiye Hükümdarı Nizamettin Yağbasan Medresesi İmamı Salih Efendi'nin Vazifesini Kendi Rızasıyla Ferağ Ettiğinden Vazifesinin Mevlana Halil'e Tevcih ve Beratinın Verilmesi Talebi (TSMA No: 6780/1) (BOA, TSMA. 765/14).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

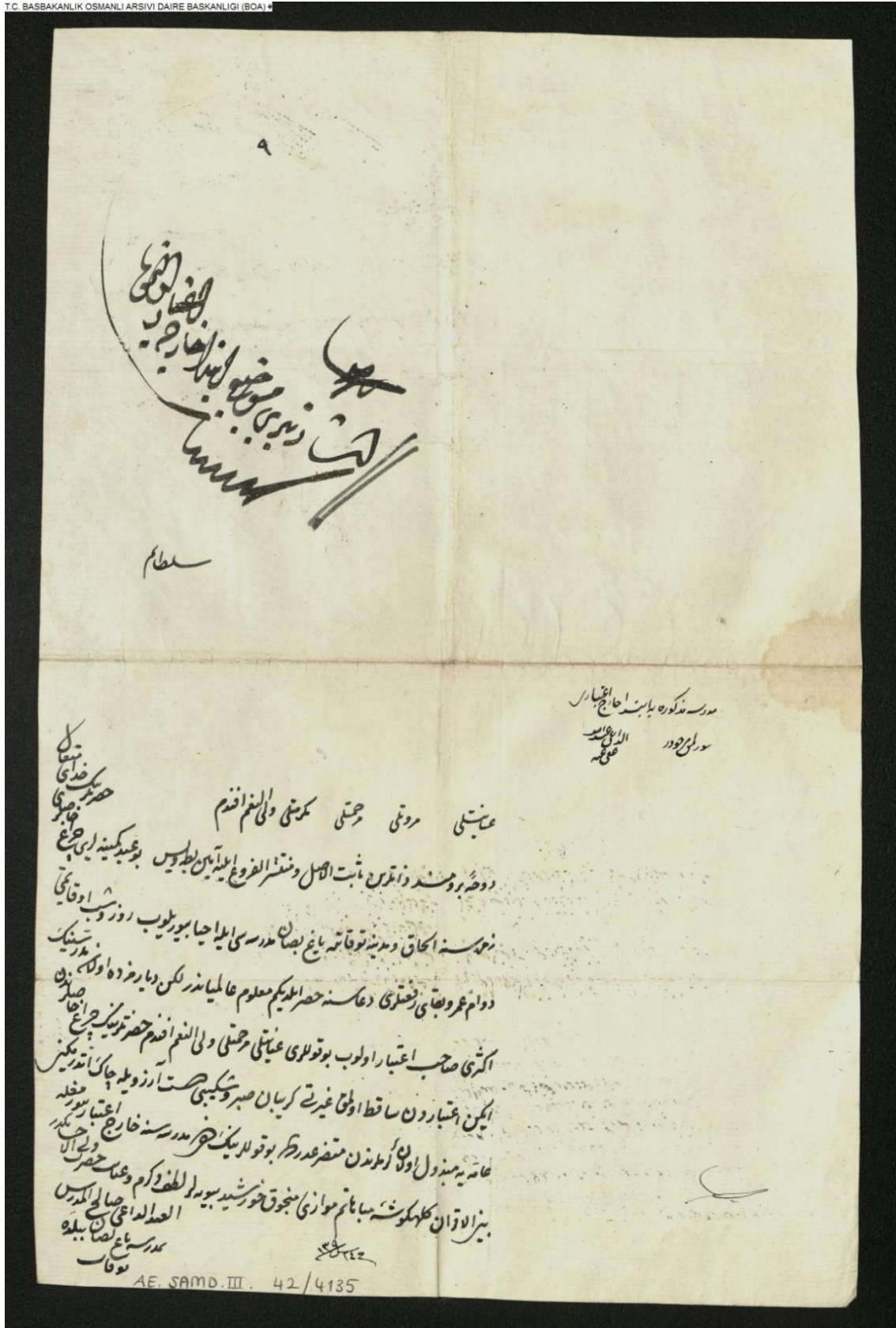

Ek.3. Tokad'ta Yağıbasan Medresesi Vakfı Mahsulünden Meşrut Vazife ile Yarı Müderrislik ve Tevliyet Cihetinin Tevcihi (BOA, C.MF. 93/4647).

Ek.5. Tokad'ta Bulunan Yağbasan (Yağbasan) Medresesi'nde Müderris Olan Salih'e İbtida Haric Payesi Verilmesine Dair Belge (BOA, AE.SAMD.III. 42/4135).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

AE.SAMD.III.00042.04135.001